

תּוֹשַׁח
CHEŠVAN
KISLEV
רוֹשׁ חוֹדֶשׁ

VĚSTNÍK ŽIDOVSKÝCH NÁBOŽENSKÝCH OBCÍ
V ČESKÝCH ZEMÍCH A NA SLOVENSKU

Plakát lodní společnosti Red Star Line.
(K článku na stranách 10–11.)

PROTI NÁSILÍ A RASISMU

Vázení spoluobčané, v letošním roce došlo k řadě veřejných shromáždění a demonstrací, které se pod záminkou upozornění na problémy, vznikající v soužití tzv. většinové společnosti a Romů, zvrhly v násilné potyčky. Na rozdíl od podobných akcí, kterých se dříve účastnili takřka bez výjimky pouze extremisté a jejich sympatizanti, se letos těchto shromáždění účastnil i nemalý počet občanů, kteří jinak přívrženci extremistů nejsou. V této souvislosti je velmi nebezpečné, že se rasistické tendence legitimizují jako součást seriózní politické argumentace. To je vážná věc a podepsaní představitelé církví a náboženských společností považují za svou povinnost se k ní vyjádřit.

Nechceme tvrdit, že problémy ve vzájemném soužití – někdy i velmi vážné – neexistují. Ale rozhodně odmítáme, že by je mohly vyřešit násilí, nacionalismus a rasismus. Romové jsou občané této země jako kdokoli jiný a z náboženského hlediska jsou božími dětmi jako všichni ostatní.

Člověk má od svého založení sklon generalizovat, ale v tomto i v jiných případech ho musí umět překonávat, nebo se o to alespoň snažit. Může při tom napomoci i vědomí, že ten, kdo přenáší zodpovědnost za chyby a činy jednotlivců na celek a jako řešení vidí perzekuci tohoto celku, uvažuje a jedná v příkrém rozporu se základními principy křesťanství i judaismu.

Obracíme se na všechny ty, kteří se hlásí k některé z církví a náboženských společností, ale i na širokou veřejnost s prosbou i s apelem: nespojujte se s těmi, kdo za lék a řešení považují opatření, která mají svůj základ v rasismu, v uplatňování principu kolektivní viny a v primitivním nesnášenlivém nacionalismu, jenž nemá nic společného s opravdovým vlastenectvím. Nepodporujte ty, kteří takové jednání nabízejí, ať už otevřeně či skrytě.

Z historické zkušenosti víme, že populismus, doprovázený nenávisťnými projevy rasismu a xenofobie, vede k tragédiím, které dříve či později zasáhnou celou společnost.

V Praze 21. října 2013

Dominik Duka, předseda České biskupské konference;

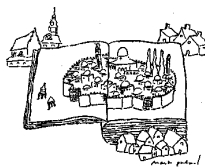
Joel Ruml, předseda Ekumenické rady církví;

Efraim Sidon, vrchní zemský a pražský rabín

PREZIDENT ČR V IZRAELI

Prezident Miloš Zeman absolvoval svoji první státní návštěvu mimo Evropskou unii. Je už čtvrtým českým prezidentem, který navštívil Jeruzalém. Před ním tu byl Václav

AKTUALITY

Havel a Václav Klaus. Jako vůbec první sem ale už v roce 1927 přijel Tomáš Garrigue Masaryk. Tři dny, které Zeman v Izraeli strávil, potvrdily tradičně dobré vztahy Česka se židovským státem. Součástí delegace byli ministři financí, zahraničí, obrany a dopravy a zástupci vybraných českých společností. Během návštěvy český prezident jednal se svým izraelským protějškem Šimonem Peresem a premiérem Benjaminem Netanjahuem. Při setkání s předsedou vlády došlo k podpisu smlouvy o spolupráci obou zemí v oblasti boje proti trestné činnosti. Prezident zdůraznil svou podporu Státu Izrael, připomněl nabídku účasti českých vojáků v mírové misi OSN na Golanských výšinách a také plánovanou misi českého transportního letadla CASA na Sinaji. Na oficiálním obědě s ministryní spravedlnosti Cipi Livniovou se obě strany se shodly na tom, že řešením izraelsko-palestinského konfliktu nemůže být nová mnichovská dohoda v neprospěch Izraele.

Poté navštívil český prezident památník Theodora Herzla v Jeruzalémě a také památník obětí a hrdinství Jad vašem, kde uctil památku obětí šoa. Rozhodně se také vyjádřil k otázce terorismu a jeho potírání: „S teroristy se nejedná, ale bojuje. Boj proti mezinárodnímu terorismu je společným úkolem nejen České republiky a Izraele, ale celého civilizovaného světa.“

Během státní návštěvy rovněž udělil ministr zahraničí Jan Kohout medaili za rozvoj vzájemných vztahů Jakovu Levymu, který působil jako izraelský velvyslanec v ČR mezi lety 2008 a 2013. *jd*

SETKÁNÍ V KRNOVĚ

Místostarosta Krnova Michal Brunclík přijal v pátek 11. října na radnici sedmnáctičlenou skupinu návštěvníků z Izraele, Francie a USA. Někteří se v Krnově ve 30. letech narodili, jiní se přijeli podívat do města svých rodičů a prarodičů. Prohlédli si synagogu a pobýli v místech, odkud jejich rodiny vyhnal holokaust. Většina příbuzných však vraždění Židů nepřežila.

Kameny zmizelých – stolpersteiny, které připomínají oběti holokaustu, byly v Krnově položeny letos v červenci z iniciativy potomka odsunutých obyvatel Krnova, Němce Horsta Kallera. Ten v současné době v Krnově žije a byl přijet na radnici rovněž přítomen, aby vyřídil pozdravy od německých rodáků z občanského sdružení Heimatkreis Jägerndorf, kteří vítají každou příležitost se s potomky židovských obyvatel Krnova setkat. *Narodil jsem se v Krnově stejně jako vy a jako Němec se cítím být za vaše utrpení zodpovědný. Nemůžu to změnit, ale můžu se s vámi setkat,* řekl Horst Kaller a předal každému ze sedmnácti rodáků drobnou upomínku – vlastním rukama vyřezaný znak Krnova.

Po oficiálním přijetím na radnici, kterému o den dříve předcházela návštěva Opavy, čekala izraelskou výpravu prohlídka Krnova, koncert v synagoze, jejíž velkorysou rekonstrukci v rámci projektu Revitalizace židovských památek Federace ŽO v ČR ve spolupráci s místním Sdružením pro krnovskou synagogu dokončuje, a výlet do Jeseníků. *pk*

DESET TISÍC KROKUSŮ

Dne 1. října vysadili studenti českého Gymnázia F. X. Šaldy a německého Christian-Weise gymnázia. 10 000 žlutých krokusů na různých místech v Liberci. Akci organizovalo Občanské sdružení Baševi z Jičína na památku obětí českých Židů, kteří byli zavražděni v roce 1944 v tzv. rodném táboře v Osvětimi v Břežince.

O týden později, dne 8. října, vysadili tíž studenti 10 000 žlutých krokusů v německém Zittau. Žluté krokusy symbolizují hvězdy, které museli nosit Židé z důvodu rasových zákonů. Akci spolufinancoval Česko-německý fond budoucnosti.

Vít Šlechta

OBSAH

Opět v Budapešti 3

Sidry na tento měsíc 4–5

První čeští animátoři

rozhovor dr Struskovou 6–7–8

Druhá republika a Židé 9, 23

Red Star Line museum 10–11

Kraj černého kohouta

malá podzimní cesta do Chianti 12–13

Karol Sidon:

Nevyhnutelný příběh 14–15, 19

Chmurné výročí

devastace žižkovského hřbitova 16–17

Synagoga ve Velkém Meziříčí 18

Mezi Tuniskem, Libyí a Izraelem 20

Izrael: V ofenzivě iránského šarmu 21

Výběr z tisku, Kalendárium 22–23

Kultura, zprávy, inzerce 24–27

Zprávy ze světa 28

„Jenom v Americe je možné, aby chudák, co přežil holokaust a bojoval proti nacistům, získal vzdělání, založil rodinu a měl tu čest sloužit třicet let jako člen Kongresu Spojených států.“

Touhle jedinou větou popsal Tom Lantos svůj neuvěřitelný životní příběh. Narodil se v roce 1928 v Budapešti. Když režim Šípových křížů zahájil deportace maďarských Židů, nejdříve na nucené práce a poté do vyhlazovacích táborů, bylo mu šestnáct. Lantos byl internován v Szobu, městečku severně od Budapešti, odkud byli vězni posíláni na otrocké práce. Podařilo se mu utéct a ukryt se. Připojil se k odbojovému hnutí a díky svému vzhledu – blondák s modrýma očima – se mohl pohybovat jako spojka mezi různými úkryty pro židovské uprchlíky. Rudá armáda dobyla Budapešť začátkem roku 1945, ještě předtím však došlo k tragickému pogromu na březích Dunaje. Lantos přežil z rodiny jako jediný. Po válce získal stipendium na jedné z amerických univerzit a v USA již zůstal. Věnoval se akademické dráze, ale také místní politice. V roce 1980 byl poprvé zvolen kongresmanem a to se mu pak podařilo ještě třináctkrát. Byl znám svým neotřelým způsobem vystupování a uvažování. Nikdy se nezbavil silného maďarského přízvuku, se kterým pronášel občas i kontroverzní bonmoty. V Kongresu založil Výbor pro lidská práva a stal se předsedou jeho zahraničního výboru.

UZNÁNÍ SPOLUVINY

Po pádu komunismu se logicky začal vracet do svého rodného města. Velmi se zajímal o politické dění, ale sledoval i rozmach maďarské židovské komunity, které byl rádcem a přítelem. Mnohokrát zavítal i do Prahy, mimo jiné nám pomáhal při naší snaze o odškodnění obětí šoa. Tom zemřel před pěti lety, v roce 2008. Jeho žena Annette, která přežila šoa útekem do Švýcarska a kterou si Lantos vzal v roce 1950, se spolu s dcerou Katrinou rozhodly pokračovat v odkazu tohoto velkého politika a bojovníka proti bezpráví. Založily proto Institut Toma Lantose, který má sídlo v Budapešti. Věnuje se otázkám židovské komunity, ale zaměřuje se i na další menšiny, např. romskou.

Nedávno jsme referovali o zasedání Světového židovského kongresu, které se konalo rovněž v Budapešti (*Rch* 6/2013) jako gesto solidarity s maďar-

skou židovskou komunitou v době velkého nárůstu antisemitismu v této zemi. Počátkem října zorganizoval ve spolupráci s maďarskou vládou institut Toma Lantose další akci – konferenci, nazvanou Židovský život a antisemitismus v současné Evropě. Konala se přímo v budově maďarského parlamentu.

Zahájil ji místopředseda vlády Tibor Navracsics. A hned se postaral o velké překvapení, když prohlásil: „Jsme si vědomi toho, že za holokaust jsou odpovědní také Maďaři. Maďaři byli jak vrahy,

tčení představitelé řecké neonacistické strany Zlatý úsvit. To se stalo i zprávou dne v mezinárodním měřítku.

Současný izraelský ministr financí Jair Lapid a lídr druhé nejsilnější strany Ješ Atid (Budoucnost existuje) se ve svém projevu opět vrátil do historie. Jeho otec, bývalý místopředseda vlády v kabinetu Ariela Šarona Tommy Lapid, pocházel také z Budapešti. Jair s ním v tomto městě často pobýval. Vedle obdivování místních památek zašli pokaždé i na nevzhledné oprýskané záchodky kousek od Margaretina mostu. Tam uvnitř zeleně natřeného pisoáru mu jeho otec vyprávěl, jak v zimě roku 1944 evakovali maďarští nacisté velkou část židovské

VE JMÉNU TOMA LANTOSE

aneb

OPĚT V BUDAPEŠTI

čtvrti. Hnali všechny, včetně jeho rodiny, směrem k mostu. Tommymu se však při onom pochodu chtělo hrozně na záchod, a tak mu někdo poradil, ať použije pisoár, který právě míjeli. To mu zachránilo život. Všechny ostatní za pár minut na břehu Dunaje postříleli.

Jair Lapid proto přidal k historickému diskurzu tato slova: „Genocida takového rozsahu byla možná jen díky tomu, že jí napomáhaly tisíce Maďarů, zatímco miliony jiných Maďarů nečinně přihlížely. Na cti této parlamentní budovy je skvrna, kterou jsme se po desetiletí snažili ignorovat. Ale to nebylo správné, protože ta nenávist se vrací.“

Jair Lapid proto přidal k historickému diskurzu tato slova: „Genocida takového rozsahu byla možná jen díky tomu, že jí napomáhaly tisíce Maďarů, zatímco miliony jiných Maďarů nečinně přihlížely. Na cti této parlamentní budovy je skvrna, kterou jsme se po desetiletí snažili ignorovat. Ale to nebylo správné, protože ta nenávist se vrací.“

Maďarský nacionalismus vyvolával vždy i reakce na opačných stranách. Český nacionalismus 19. století byl, jak známo, mimo jiné i silně protimaďarský. Zklamání z rakousko-uherského vyrovnání roku 1867, které zcela ignorovalo české národní ambice, poznamenalo vztahy obou národů na dlouhá desetiletí. Dodnes je velmi populární citát z Haškova *Švejka*: „Maďaři jsou, zkrátka řečeno, holota,‘ zakončil starý sapér Vodička, načez Švejka poznamenal: ‚Někerej Maďar taky za to nemůže, že je Maďar.‘ ‚Jakpak by nemoh,‘ rozčiloval se Vodička, ‚každej za to může, to je hloupost.‘ „

S MAĎARSKOU POMOCÍ

Přítomní, zejména zástupci místní židovské komunity, přijali tato prohlášení s velkým povděkem. Slova dalšího řečníka však vyvolala ještě větší pozdvižení a uznání. Místopředseda řecké vlády Kyriakos Gerontopoulos totiž oznámil, že z popudu jeho vlády byli v tyto dny za-

čtvrti. Hnali všechny, včetně jeho rodiny, směrem k mostu. Tommymu se však při onom pochodu chtělo hrozně na záchod, a tak mu někdo poradil, ať použije pisoár, který právě míjeli. To mu zachránilo život. Všechny ostatní za pár minut na břehu Dunaje postříleli.

Jair Lapid proto přidal k historickému diskurzu tato slova: „Genocida takového rozsahu byla možná jen díky tomu, že jí napomáhaly tisíce Maďarů, zatímco miliony jiných Maďarů nečinně přihlížely. Na cti této parlamentní budovy je skvrna, kterou jsme se po desetiletí snažili ignorovat. Ale to nebylo správné, protože ta nenávist se vrací.“

MAĎARSKÝ NACIONALISMUS

Nacionalismem je více či méně zasažena celá maďarská společnost, včetně místních Židů. Jeho kořeny snad sahají k Trianonské smlouvě, možná ještě dále. Každopádně v současné době, kdy je jasné, že vyhraněný nacionalismus je spjat s antisemitismem, by se dal očekávat větší odstup a racionalita.

Maďarský nacionalismus vyvolával vždy i reakce na opačných stranách. Český nacionalismus 19. století byl, jak známo, mimo jiné i silně protimaďarský. Zklamání z rakousko-uherského vyrovnání roku 1867, které zcela ignorovalo české národní ambice, poznamenalo vztahy obou národů na dlouhá desetiletí. Dodnes je velmi populární citát z Haškova *Švejka*: „Maďaři jsou, zkrátka řečeno, holota,‘ zakončil starý sapér Vodička, načez Švejka poznamenal: ‚Někerej Maďar taky za to nemůže, že je Maďar.‘ ‚Jakpak by nemoh,‘ rozčiloval se Vodička, ‚každej za to může, to je hloupost.‘ „

TOMÁŠ KRAUS

VAJIŠLACH (1M 32,3–36,43)
 „...a nazval ono místo Machanajim.“
 (1M 32,2)

Jakov odešel od Lavana a z Lavanovy země a po téměř dvaceti letech života v exilu se vrátil do země otců, do Izraele. Vrací se po svých původních stopách k místu, odkud vyšel k Bejt El, kde se mu před lety zdálo o žebříku, jenž spojuje nebesa a zemi. Celé rodině ještě předtím nařídil, aby se zbavili pozůstatků modlářství, všech bůžků, které si donesli od Lavana. Poté se očištěná rodina shromáždí, vyrazí na cestu a dojde k Bejt El. Zde se připravuje na to, aby naplnil svůj slib a vytvořil oltář Bohu.

A náhle – *in medias res* – zaznamenává Bible pohřeb neznámé osoby: „Zemřela tam Dvora, kojná Rivky, a byla pohřbena pod Bejt El pod dubem, jemuž dal jméno Dub nářků“ (1M 35,8).

Kdo byla Dvora, jejíž jméno se zde objevuje poprvé?

Raši zmiňuje, že Rivka ji poslala za Jakovem, aby mu řekla, že se už může vrátit domů, že je „čistý vzduch“ a Esav mu neublíží. Raši ještě vysvětluje, že Jakov se dozvídá již o druhé smrti – že předtím zemřela jeho matka Rivka, ale nesmělo se o tom mluvit, protože kdyby se lidé dozvěděli o jejím pohřbu, prokleli by lůno, které zrodilo Esava.

Ale není divné, že Jakovův smutek pro matku, která ho tolik milovala a zajistila mu prvorozenectví, je součástí smutku pro Rivčinu kojnost? Copak si Rivka nezasloužila zvláštní náhrobek sama pro sebe? Není snad Rivka hrdinka, která zajistila, že jsme dětmi Jisraele, a ne Esava?

Mám pocit, že Jakov mohl mít vůči své matce a její úloze v tom, aby mu zajistila otcovo požehnání, smíšené pocity. Jakova pronásleduje pocit, že otce podvedl. Cožpak není znovu a znovu trestán za ten neslýchaný hřích? Nejprve ho podvedl Lavan, když mu dal pod svatební baldachýn Leu místo Rachel, později mu lhali synové o Josefově smrti a Josef ustrojený jako velkovezír zase klamal své bratry.

A navíc se Jakov po dvaceti letech konečně zbavil Esavových způsobů. Zavrhl nástrahy materiálního světa, které v něm téměř zardousily jeho vnitřní duchovní hlas, jeho učeneckou naivitu, která mu byla vlastní. Není si vůbec jistý, zda matka postupovala správně. Možná že přecenila nebezpečí, které hrozilo Jakovovi od Esava. Copak Jakov sám v době exilu neukázal, že dokáže v síle a vychytralosti překonat Lavana i Esava?

SIDRY PRO TENTO MĚSÍC

Mark Podwal: *Vývoj menor.*

Nicméně prozřetelnost a židovská historie stojí na straně Rivky. Jsme složité bytosti, vstupujeme do světa nikoli jako duše bez těl, ale jako stvoření řízená nižšími i vyššími pohnutkami. Židovské právo prvorozenství – pokud má skutečně vytvořit dokonalejší společnost – vyžaduje, aby náš sen o milosrdné spravedlnosti, morální spravedlnosti a světovém míru chránily dovedné a silné ruce Esavovy. Právě tohle nám umožní nejen přežít, ale také vítězit; Hospodin stvořil nebesa i zemi a vyžaduje, aby nějak držela spolu.

Je samozřejmě snazší tyhle dva elementy oddělit. Je „bezpečnější“ a mnohem méně „nebezpečné“ držet Jakovův mírný hlas v mezích bejt midraše v Bnej Brak a ponechat státnickou, politickou a vojenskou moc sekulárnímu světu. Ale pak se vzdáváme svého snu o univerzálním vykoupení, vzdáváme se svého prvorozenectví.

Sidru na tento týden uvádějí poslední verše čtení z minulého týdne, kdy se Ja-

kov loučí s Lavanem: „A Jakov šel svou cestou a střetli se s ním poslové Boží. Spatřiv je, řekl Jakov: To je Boží tábor! a nazval ono místo Machanajim.“ (1M 32,2) Machanajim znamená dva spřízněné tábory – Izrael a diasporu, Tóru a kulturní moudrost, meč i svítek. Jenže jen život v rámci takovéhle dialektiky dává šanci nejvyšší tvořivosti.

MIKEC/CHANUKA (1M 41,1–44,17)
 Svátek Chanuka oslavuje dvě významná vítězství Judeje nad helenizovanými Syřany ve 2. století před občanským letopočtem v období druhého Chrámu. Řecká Sýrie byla jedním ze tří dědiců politické a kulturní hegemonie Alexandra Velikého, mistrného taktika, jehož cílem bylo rozšířit helénskou kulturu po celém úrodném púlměsíci. I když žil poměrně krátce, podařilo se mu naplnit své plány v neuvěřitelném rozsahu. Přitom Judeji téměř zázrakem dovolil, aby si zachovala svou správní a náboženskou nezávislost.

Židovská tradice zaznamenává, že když Alexandr Veliký vstoupil do jeruzalémských bran, uvítal ho velekněz Šimon Spravedlivý. Mocný dobyvatel se před veleknězem uklonil a zvolal, že před každou bitvou měl sen a v něm mu velekněz dával požehnání. Proto získala Judea zvláštní výjimku a toho roku byl každý novorozený klouček pojmenován Alexander (Joma 69a).

O sto padesát let později se situace hrozně změnila. Helenizovaná Sýrie a helenizovaný Egypt bojovaly o nadvládu nad Alexandrovou říší a judské velekněze stále víc fascinovala populární helénistická kultura, odehrávající se ve znamení olympijských atletů a modlářských bohů sídlících na Olympu. Velekněz Menelaus si přál učinit z Judeje řecký městský stát a umožnil, aby se modlářské aktivity provozovaly přímo v srdci Jeruzaléma.

Vypukla občanská válka: pobožní Hasmonejci se vzbouřili proti režimním helenizovaným asimilantům. Když se zdálo, že hasmonejské vítězství je na spadnutí, helenizovaní vládci zavolali na pomoc Syřany a dohodli se s nimi, že jakmile bude vzpoura potlačena, Judea se stane syrským vazalem. Od této chvíle bojovali Hasmonejci nejen za náboženskou, ale i politickou nezávislost. Jejich vojenské vítězství zajistilo politickou nezávislost; znovuzasvěcení menor v Chrámu, symbolizující „svíce přikázání a světlo Tóry“ (Příslaví 6,23), vyjadřovalo obnovený náboženský zápal nově vzniklého revolučního vedení.

Jenže jestliže rozsvěcení chanukové menory znamená vítězství Tóry nad asimilantským helénismem, proč Talmud nařizuje, aby se základní rozsvěcení chanukových světél konalo doma („každý člověk musí rozsvítit světlo ve svém domě“, B. T. Šabat 21b) a nikoli v synagoze? Naši učenci nazývali synagogu „mini-aturním Chrámem“, nepatří tedy oslavy Chanuky spíše do ní?

Odpověď jsem našel v překrásném městě Belmonte na severu Portugalska. Mezi řadou institucí, které k naší Ohr Torah Stone patří, je i Rabínský seminář Josefa a Gwendolyn Strausových, jenž připravuje rabíny na jejich práci a posílá je do židovských obcí po celém světě. Naši rabíni v Portugalsku měli problémy s marranos, kryptožidy, kterých je v zemi spousta. Jsou to potomci Židů, kteří se v době katolické inkvizice museli nechat pokřtít, a rádi by se vrátili k víře předků. Jaké je jejich postavení? Je nutné, aby prošli formální konverzí?

Jel jsem do Portugalska, abych se s těmito „kryptožidy“ setkal a abychom určili, jak jim umožnit, aby se znovu stali součástí židovského dědictví.

Náš rabín mě pozval do nádherné nové synagogy v Belmonte, kde se shromáždilo asi 80 lidí na večerní modlitbu. Každý účastník bohoslužby pronášel každé slovo nahlas. Kantorovi bylo patnáct, studoval u rabína a dokázal svým zpěvem všechny strhnout. Vysvětlili mi, že r. 1492 se čtyři rodiny uchýlily do vyhnanství. Půl tisíciletí se jejich potomci ženili a vdávali mezi sebou a tajně udržovali židovskou tradici. Když mohli, přestavěli synagogu a nyní se do ní každý šábes vypraví na 120 lidí!

Před 500 lety museli židovští obyvatelé městečka (jako všichni ostatní Židé v celém Španělsku a Portugalsku) veřejně popřít svou víru. Ale udržovali ji doma. Tady svíce židovského světla nikdy neuhasl. Od roku 1492 (kdy byla zbořena původní belmontská synagoga) až do roku 2002 (kdy byla otevřena nová) vykonávali zdejší Židé židovské rituály potají ve svých domovech, tradice se předávala z rodičů na děti, o šabat se modlili šepem a v neděli nahlas se svými sousedy.

Chanuka je oslavou věčného židovského ducha tváří v tvář asimilaci. Příběh belmontských Židů dokazuje, že místo, kde se tradice uchovává, je především domov; synagoga přichází na řadu až poté.

(Z komentářů rabína Šlomo Riskina vybrala a přeložila A. Marxová. Biblické citáty jsou z překladu E. K. Sidona.)

BOHOSLUŽBY v pražských synagogách – listopad 2013

Staronová synagoga

1. 11. pátek	večerní bohoslužba	16.21 hodin
2. 11. sobota	Toldot 1M 25,19–28,9 hf: 1S 20,18–42 mincha	16.00 hodin
	konec šabatu	17.28 hodin
3. 11. neděle	1. den Roš chodeš kislev	
4. 11. pondělí	2. den Roš chodeš kislev	
8. 11. pátek	večerní bohoslužba	16.09 hodin
9. 11. sobota	VAJECE 1M 28,10–32,3 hf: Oz 12,13–14,10 mincha	15.50 hodin
	konec šabatu	17.18 hodin
15. 11. pátek	večerní bohoslužba	16.00 hodin
16. 11. sobota	VAJISLACH 1M 32,4–36,43 hf: Abd 1,1–21 mincha	15.40 hodin
	konec šabatu	17.09 hodin
22. 11. pátek	večerní bohoslužba	15.52 hodin
23. 11. sobota	VAJESEV 1M 37,1–40,23 hf: Am 2,6–3,8 mincha	15.30 hodin
	konec šabatu	17.03 hodin
27. 11. středa	předvečer Chanuka – rozsvícení 1. světla ▲	17.30 hodin
28. 11. čtvrtek	1. den Chanuka – rozsvícení 2. světla ▲▲	
29. 11. pátek	2. den Chanuka – rozsvícení 3. světla ▲▲▲	
	večerní bohoslužba	15.46 hodin
30. 11. sobota	ŠABAT CHANUKA MIKEC 1M 41,1–44,17 mf: 4M 7,30–41 hf: Za 2,14–4,7 mincha	15.30 hodin
	konec šabatu	16.59 hodin
	3. den Chanuka – rozsvícení 4. světla ▲▲▲▲	

V sobotu šachrit (ranní modlitba) od 9 hodin.

Každý všední den maariv (večerní modlitba) od 19.30 hodin.

Vysoká synagoga

Ve všední dny šachrit (ranní modlitba) v 8.30 hodin,

mincha (odpolední modlitba) ve 14.00 hodin.

V sobotu mincha (odpolední modlitba) ve 13.30 hodin.

Jeruzalémská synagoga

Bohoslužby se konají každou sobotu od 8.50 hodin.

Páteční večerní bohoslužby zde budou 1. 11. od 16.20 hodin, 15. 11. od 16.00 hodin a 29. 11. od 15.45 hodin.

Vyjma uvedených se zde večerní bohoslužby nekonají.

Bejt Simcha (Maiselova 4, Praha 1)

Kabalat šabat každý pátek od 18.00 hodin.

PATRIE

Přijďte, prosím, vzpomenout na výročí tragédie lodi Patria v neděli 24. 11. 2013 v 11 hodin na Novém židovském hřbitově (Izraelská 1, Praha 3).

PRVNÍ ČEŠTÍ ANIMÁTOŘI

Rozhovor s dr. Struskovou o Ireně a Karlu Dodalových

Foto Anna Tomášková, 2013.

PhDr. EVA STRUSKOVÁ (nar. 1937 v Praze) studovala novinářství a estetiku na Karlově univerzitě. Pracovala v Čs. filmovém ústavu (od roku 2002 Národní filmový archiv) postupně jako redaktorka, editorka, dramaturg filmových klubů atd., v letech 1994–2012 se věnovala orální historii jako kurátorka Sbírkou zvukových záznamů NFA. V časopise *Iluminace* publikovala dílčí studie z historie českého filmu, mj. o Ireně a Karlu Dodalových. Jim věnovala obsáhlou, bohatě obrazově a fotograficky dokumentovanou publikaci Dodalovi. Průkopníci českého animovaného filmu, kterou nedávno vydaly v češtině a angličtině Národní filmový archiv a Nakladatelství AMU. Kromě detailního zmapování života a díla těchto tvůrců animovaných filmů a jejich vřazení do historie české animované produkce připravila dr. Strusková také edici dokumentů a kalendárium, které obsahuje DVD, jež tvoří součást knihy. Na DVD jsou i zachované filmy z dílny Dodalových (celkem 28 titulů). V rámci příprav publikace Dodalovi spolupracovala dr. Strusková na současné výstavě v Galerii Roberta Guttmanna v Praze, jež dokumentuje nacistické filmování v ghettu Terezín v roce 1942 a letech 1944–1945 (viz *minulé číslo Rch*).

Paní doktorko, současná výstava v GRG vznikla jako „vedlejší produkt“ vašeho mapování činnosti Ireny Dodalové a jejího manžela Karla. Jak dlouho se tématu Dodalovi věnujete a proč?

Tématu se věnuji asi od roku 2003. První příčina je tato: v Národním filmovém archivu se od roku 1989 nachází archiv Ireny Dodalové, který se jí za velmi svízelných podmínek a vlastně těsně před smrtí podařilo dopravit z Buenos Aires do Prahy. V tom archivu byly jak písemnosti, fotografie, tak i řada krabic s filmovým materiálem – celé filmy i jejich části, různé útržky filmů, kusy zvukových pásek a podobně a bylo třeba tenhle materiál posoudit a zpracovat. Druhý důvod byl, že nedlouho poté, co přišel do Prahy tento archiv, jsem měla možnost nahlédnout do korespondence Ireny Dodalové. Z toho všeho jsem usoudila, že nám v české filmové historii chybí zpracovaná její určitá a velmi důležitá část – předválečný animovaný film.

Její jméno nebylo nijak známé?

Téměř neznámé. Když jsem měla v ruce ty dopisy, pochopila jsem, že šlo o velmi zajímavou paní, navíc že o Ire-filmu, tedy společnosti Ireny a Karla Dodalových, vůbec nic nevíme. Takhle to začalo.

Postupně se podařilo najít dokumenty, které vypovídají o tom, že Ire-film byl vůbec prvním ateliérem pro výrobu animovaných a trikových reklamních filmů v Praze. Povedlo se zpřesnit historické souvislosti vzniku jejich filmů – mj. snímků *Všudybylovo dobrodružství*, *Fantaisie érotique* nebo *Myšlenka hledající světlo* – a také zrekonstruovat i mnohé jejich umělecké plány, které nemohli realizovat.

Začneme od začátku. Z jaké rodiny Irena Dodalová pocházela?

Její otec Arnold Rosner, učitel židovského náboženství, pocházel z Bratislavy (jeho příbuzný byl prý lékařem na císařském dvoře). Do první světové války to byl ortodoxní Žid. Válečné

události vedly – jak se jeví z korespondence Ireny s bratrem – k jeho jistému přerodu. Po válce se rodina rozpadla, otec působil poté jako rabín v Kroměříži. Byl nesmírně vzdělaný, uměl velmi dobře česky, zemřel v Terezíně. Maminka, rozená Picková, byla žena v domácnosti, pocházela z Kostohlod u Kutné Hory.

Irena se narodila roku 1900 v Ledči nad Sázavou, základní školu navštěvovala v Táboře, po válce žila rodina několik let v Brně, kde byl otec ředitelem židovského sirotčince. Irena se učila v dívčí obchodní škole, a dokonce se připravovala na dráhu operní pěvkyně. Po rozvodu rodičů však musela opustit umělecké plány a nastoupit do zaměstnání. To již bydlela společně s matkou a mladším bratrem v Praze, pak byla krátce vdaná za bankovního úředníka Leopolda Leschnera. Nějakou dobu žila v Paříži, kde se zajímala o filmovou produkci i trikový film. Po návratu byla zaměstnána u přední kosmetické firmy Laveckých jako „obchodvedoucí“. Jistě to byla společensky i finančně zajímavá pozice, která však uměnímilovnou Irenu nemohla uspokojit. Tehdy, roku 1932, se také seznámila s Karlem Dodalem.

Ten už se v oblasti animovaného filmu pohyboval.

Byl již zkušený animátor, výtvarník a praktik filmař. Se svou první ženou Hermínou Týrlovou natáčel ve 20. letech první české kreslené filmy. Tehdy však animovaný film neměl na různých ustláno. Krize třicátých let problém ještě prohloubila, navíc se Dodal chtěl osamostatnit a naletěl podvodníkovi. Tím přišel o všechny úspory.

Když se Irena s Karlem setkali, začala pro oba nová etapa života. Rozhodli se vybudovat v Praze výrobu kreslených a trikových filmů. Nejprve odjeli na zkušenou do zahraničí a navštívili řadu ateliérů v Německu a ve Francii. Na základě těchto zkušeností začali pak roku 1933 budovat svou firmu. Vycházeli do značné míry ze zkušeností amerického filmu, ale Irena prosazovala orientaci na evropský animovaný film, na avantgardu. V Evropě se totiž chápaly možnosti animovaného filmu daleko šířeji a Dodalovi nechtěli dělat jen grotesky, filmy pro

děti, ale především chtěli využívat animovaný film jako určitou možnost autorského sdělení. Aby mohli realizovat autorský film, museli ovšem získat kapitál (v Praze ani tenkrát mecenáši pro animovanou filmovou tvorbu neexistovali), a proto se zaměřili na výrobu reklamních animovaných filmů, což ostatně dělala většina hlavních představitelů animace v Evropě. Ale i ty jejich reklamy byly mnohdy spíše malými uměleckými díly.

Měli opravdu jediný ateliér animovaného filmu v Praze?

Ale ano. V době, kdy se jim relativně dařilo, v letech 1935 a 1936, se na kontinuální výrobě podílelo na jedenáct lidí. Hlavní animátorkou ateliéru se stala první Dodalova manželka Hermína, producentkou i scenáristkou a režisérkou byla Irena, od prosince 1935 Dodalová, a chod ateliéru řídil Karel Dodal. V průběhu necelých pěti let vytvořili na 33 filmů, byly velmi krátké, ale nesmírně pracné. Musím připomenout, že jejich filmy měly znamenitou hudební a zvukovou dramaturgii, to byla nepochybně zásluha hudebně vzdělané Ireny. Brzy začali natáčet řadu filmů v barvě, což byla pracná a pomalá technologie. Zprávy o využívání jejich reklam v kinech nejsou k dispozici, avšak např. jejich film *Všudybylovo dobrodružství*, v krásné žluté tónované kopii, se promítal na mnoha představeních pro dospělé i pro děti. Tento film byl také prvním českým animovaným snímkem uváděným na mezinárodním festivalu v Benátkách. A jejich avantgardní *Fantaisie érotique*, působivá abstraktní barevná kompozice, zase byla součástí čs. filmového programu na Světové výstavě v Paříži.

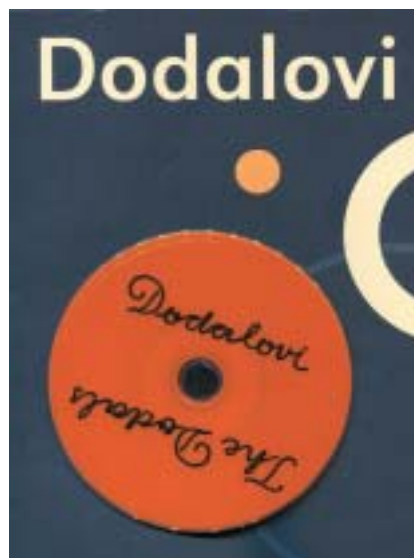
V knize zmiňujete spolupráci s Josefem Skupou a Jiřím Trnkou na *Všudybylově dobrodružství*.

To byl naučný propagační film natočený pro Čs. rozhlas, který obsahoval i populárně naučnou část vysvětlující podstatu šíření rozhlasových vln. Průvodcem filmu je postava Hurvínka, namluvil ho sám Skupa, a to, prosím, bezplatně. Byl to velmi prestižní projekt. Svědčí o tom i skutečnost, že hudbu k filmu složil oblíbený mladý skladatel Jaroslav Ježek.

Scénář ke *Všudybylovi* napsala, tak jako ke všem ostatním filmům, Irena, při transformaci loutky z divadelní scény do filmu spolupracoval Jiří Trnka. Byl to jeho první kontakt s filmem. Lze předpokládat, že k některým tématům, o nichž tenkrát hovořili, se Trnka později vrátil. Irena chtěla například k animaci využít i folklor a lidové umění. Zřejmě tenkrát ukazovali Trnkovi díla maďarského tvůrce George Pála (původním jménem Marczincsak), který po práci v Berlíně našel přechodný azyl v Praze. Pál využíval ve svých reklamních filmech upravené lidové dřevěné loutky a mám pocit, že tehdejší Trnkovo setkání s Pálovou tvorbou, k němuž došlo v ateliéru Dodalových, sehrálo dosti zásadní roli v jeho poválečném usilování v loutkovém filmu.

Jak Dodalovi reagovali na nové politické podmínky?

Chtěli odjet do USA. Připravovali si tam cestu, nejdříve to ale chtěli zkusit v Paříži. Založili tam studio a v září

Obálka knihy *Dodalovi*.

1938 do Paříže odjeli. Do zahraničí se chystal i mladý hudebník Bedřich Kerten (Koehner), který skládal hudbu ke všem filmům Ire-filmu a kterému se nakonec podařilo najít azyl v Istanbulu. Ale ukázalo se, že po mnichovské dohodě bude situace v Evropě opravdu složitá. Dodal, i když ho neohrožovaly norimberské zákony, odcestoval v prosinci 1938 do USA, Irena se naopak vrátila do Prahy. Jednak tu měla matku, jednak pomáhala své-

mu bratrovi, který se chystal odjet do Palestiny a vstoupit do západní armády, a také vyřizovala obchodní záležitosti.

A pak ji deportovali do Terezína.

To bylo v červnu 1942. Někdo ji udal, že při cestě ze Zbraslavi, kam se odstěhovala již dříve s Dodalem a se svou matkou, použila autobus. Bylo to za heydrichiády, zatklí ji, ale zřejmě jí někdo pomohl. Neodsoudili ji (manžel v USA byl velká přitěžující okolnost) a dostala se „pouze“ do Terezína. Jela jedním transportem s matkou.

Kde před deportací pracovala?

Na přímluvu producenta Miloše Havla získala místo laborantky ve fotografickém ateliéru Arno Paříka (mimořadně, to byl strýc dr. Paříka z Židovského muzea), který zaměstnával na počátku války Židy ze smíšených manželství. Přestala se stýkat s bývalými spolupracovníky i pražskou společností, takže si lidé mysleli, že odjela spolu s manželem.

Jak podrobně ukazuje výstava v Guttmanově galerii, Irena Dodalová měla velký podíl na prvním natáčení v Terezíně v roce 1942 a na zachránění filmových výstřižků.

Ano, její podíl byl dost zásadní. Jednak byla mezi těmi, kdo dostali rozkaz, aby napsali scénář o životě v Terezíně. Ten scénář se zachoval, na výstavě je k vidění. Byl to velmi sarkastický pohled na poměry v ghettu, včetně toho, že se tam uvažovalo i o animovaných scénách, které se dají dělat i v kameře. Byla tam třeba postava starce, který se zvětšuje a zmenšuje. Tenhle scénář byl z celkem pochopitelných důvodů odmítnut.

Ale Irena Dodalová byla jedním z mála lidí v ghettu, kdo měli zkušenost s filmovou produkcí, a když pak v na podzim 1942 Terezíně natáčeli němečtí SS kameramani pod dohledem Herberta Otta, ona dělala jakousi vedoucí produkce. To je na terezínském natáčení unikátní: Pokud se točily filmy v jiných ghettech, Židé vystupovali vždy pouze jako statisté. V Terezíně byla situace jiná, Němci využili i židovské vězně ve filmovém štábu. Vše bylo samozřejmě pod dohledem ese-

smanů, nicméně podle vzpomínek dr. Hanuše Krále víme, že Dodalová se pokoušela natáčení svými požadavky prodlužovat. Chtěla třeba šminky a osvětlení z Barrandova. Nakonec jí byl dokonce svěřen i stříh a toho právě využila a část výstřížků ukryla. Nejprve jsem si neuměla představit, jak se mohl film v ghettu stříhat. Ale z výkazu činnosti židovské samosprávy jsem se dozvěděla, že si vězni vyrobili nejen stříhací stůl, ale i pojezdový vozík pro kameru!

Máte pocit, že dokázala zapůsobit i na nacisty?

Když přišla do Terezína, bylo jí 42 let. Řada lidí, kteří vzpomínají na ghetto, byli tehdy mladí, téměř děti. Irena tam přišla už jako osobnost, byla zvyklá na Evropu, na určité jednání.

Takových osobností tam bylo víc.

Ona byla zřejmě velmi autoritativní, podle některých pamětníků panovačná. Byla bilingvní a podle mého názoru byla také velmi neohrožená. Fakt je, že se jí to také nevyplatilo: jako vedoucí skupiny při stípání slidy se jednou nějakému dozorcovi postavila a ten jí švihl bičikem přes hrudník, do konce života měla jizvy na prsou.

V dopise, který psala manželovi ze Švýcarska, zmiňuje, že se postarala o film a že je ve válečném muzeu. Dopis psala ještě před osvobozením ghetta, nemohla přesně napsat co a kde. Ostatně celý její odjezd z Terezína do Švýcarska v lednu 1945 je pozoruhodný. Do toho transportu lidé nechťeli, báli se, že to je léčka. Pak vytvořila komandatura zásady pro výběr, ale Dodalová ani její matka těmto pravidlům neodpovídaly. Ti lidé neměli mít např. kontakty v zahraničí, neměly to být umělecké osobnosti. Ona se tam přesto dostala a dostala tam i matku! Vzhledem k těmto okolnostem asi požádala o to, aby výstřížky provezl někdo jiný. Koho požádala, se neví.

Nebyla podezírána z nadstandardních vztahů s komandaturou?

Jistě, byla. V tomto směru je velmi kritická vzpomínka pana Oty Růžičky uložená v Památníku Terezín, který ovšem vzpomínal se záští i na mnohé jiné. Pro tehdejší situaci bylo přirozené, že všichni ti, kdo přicházeli do styku s komandaturou a které SS vyčlenila z bezejmenného davu, byť to bylo na rozkaz, kterému nebylo možné odporovat, se dostávali do podezření z kolaborace.

Jakou další činnost Dodalová v Terezíně organizovala?

Okamžitě, jakmile se ocitla v Terezíně, se začala věnovat kulturní činnosti. Nejprve připravovala inscenaci Villonových veršů. Ty byly na konci 30. let

velmi populární díky Osvobozenému divadlu a zejména díky skvělé inscenaci E. F. Buriana. Pak ji ale převedli na práci k filmu, takže ke kulturní činnosti se vrátila další rok. Tehdy nastudovala Villona a také dvě představení v jidiš. V těch jidiš inscenacích nacházíme jméno Tamary Zuckerové, sestry architekta Zuckera, který šéfoval oddělení volného času. Tamara byla operní pěvkyně z Brna. Jak víme, Irena tam byla kdysi členkou operního souboru mladých. Je možné, že se také díky tomu orientovala na sionismus více, než bylo zvykem v Praze.

Dokázali se Dodalovi prosadit i po válce v zahraničí?

Irena odjela za Dodalem ze Švýcarska do USA a začali s produkcí animovaných filmů. Zachoval se film *There Were Three Men*, což je taková agitka pro družstevní hnutí v USA. Je ale skvěle udělaná, dramaturgicky, výtvarně i zvukově. Natočili také film o toleranci lidí různých ras, víry a náboženství, vyráběli i diafilmy a reklamy. Irena se snažila navázat kontakt s Bratry v triku. Představovala

si filmy pro Spojené národy nebo UNESCO, československo-americkou produkci. Ale přišel rok 1948 a všechny plány zhatil.

Tehdy přijali společnou nabídku do Argentiny, do Buenos Aires. Irena tam zůstala do konce života, Karel tam nebyl tak spokojený a roku 1960 se vrátil do USA. V Argentině založili již potřetí studio animovaných filmů, to jim bylo 48 let. Poté, co natočili několik snímků pro ministerstvo výuky, studio vzhledem k nepříznivé politické situaci zaniklo. Irena se dostala do okruhu baletního souboru Kolumbova divadla a začala s nimi natáčet filmy o tanci. V té době byla celá řada umělců z Evropy, takže tam měla hodně přátel. Zachoval se film *Apollon Musagete*, taneční poema na skladbu Stravinského.

Už jako stará a nemocná žena se rozhodla, že musí dostat své filmy do Prahy. Ona se sem dokonce chtěla vrátit! Chtěla tu ve svém vysokém věku, bylo jí téměř devadesát, přednášet. Byla nesmírně vzdělaná, rozuměla filmové i divadelní režii, v Buenos Aires vychovala několik divadelníků. Byla tvůrčí člověk, zajímala se o východní filozofii, zůstala v ní ale také tradiční židovská výchova, hodně se zajímala o založení Státu Izrael.

Je tu výstava, je tu kniha Dodalovi. Průkopníci českého animovaného filmu. Jste s ní spokojená?

Jsem vděčná Markétě Jelenové za to, jak vytvořila grafickou úpravu knížky, i editorovi, panu Václavu Kofroňovi, protože přesně takhle jsem si to původně představovala, aby kromě textu mluvily i dobové dokumenty a aby

knihu doprovázelo DVD. Jsem vděčná také vydavatelům, že kniha vychází nejen v češtině, ale i v angličtině. Je to knížka o lidech 20. století a jejich nelehkých osudech, o zajímavých projektech a o práci, jež budí dodnes respekt, kniha, jejíž témata mohou být v mnoha aspektech zajímavá i pro zahraniční zájemce.

ALICE MARXOVÁ

Irena Dodalová, 20. léta. Foto arheiv NFA.

50. léta v Argentině. Foto archiv NFA.

DRUHÁ REPUBLIKA A ŽIDÉ

O konferenci Centra židovských studií

Dne 17. října se v Clam-Gallasově paláci konala již druhá mezinárodní konference Centra židovských studií FF UK v Praze. Její téma, které v roce pětasedmdesátého výročí mnichovské dohody v médiích nebylo nijak hlouběji reflektováno, přiláhalo řadu posluchačů. Nejzajímavější příspěvky, které zazněly, se pokusíme stručně shrnout (všechny přednášky vyjdou v plánovaném sborníku).

„NAŠE HODNOTY“

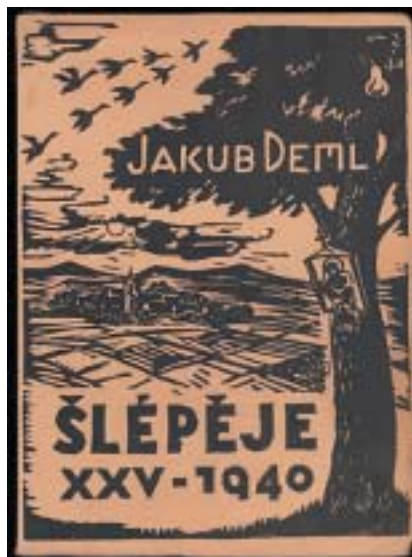
Doc. Jaroslav Šebek (AV ČR) promluvil na téma *Katolicismus a antijudaismus za druhé republiky*. J. Šebek nahlédl antijudaismus (antisemitismus) katolických kruhů druhé republiky v širších souvislostech: podle něj se procesy reakce, které eskalovaly po mnichovské dohodě, daly do pohybu od poloviny 30. let, kdy se již v katolickém tisku objevovaly antisemitské tendence v rámci odsuzování „nemorálního“ liberálního kapitalistického řádu. V lednu 1938 pak katoličtí publicisté na stránkách *Lidových listů* hodnotili pozitivně ostře antisemitskou politiku nového rumunského premiéra Octaviana Gogy, který zbavil židovské obyvatele občanství. Šéfredaktor Jan Scheinost tuto politiku schválil a volal po „omezování vlivu Židů ve střední Evropě“. V podobném duchu byly psány i jiné texty v *Lidových listech* či časopise *Obnova*. Židé se podle těchto autorů přičinili o rozklad křesťanské morálky.

V prvních dnech po Mnichovu volali katoličtí intelektuálové po tom, aby se národ v době krize semkl a hledal oporu ve svatováclavské tradici, z níž byli ze své podstaty vyloučeni všichni nekatolíci, socialisté a Židé. Židé byli nahlíženi jako představitelé vykořisťovatelského řádu, kteří rozvracejí morálku a podporují šíření socialismu a bolševismu. Představitelé katolických kruhů se přikláněli k eliminaci Židů z veřejného a hospodářského života s tím, že se tak chrání kulturně-ekonomické zájmy státu. Tento postoj vysvětlovali jako obranu před cizorodými prvky, „láskou k našim hodnotám“ (V. Renč), nikoli rasovou nenávistí. K nejostřejším hlasům z katolického tábora patřil Ladislav Jedlička, funkcionář Katolické mládeže, jenž doporučoval, aby byl židovský pro-

blém řešen jako v Německu, a také básník Jakub Deml.

Jako protiklad katolických nacionalistických publicistů uvedl doc. Šebek postoje vysoké katolické hierarchie, včetně arcibiskupa Kašpara, kteří, ovlivnění postojem papeže Pia XI. (zemřel v únoru 1939), vylučování Židů z veřejného života, jež začalo za druhé republiky, odmítali.

Proměna obecného katolického přístupu nastává v dubnu 1939, po nacistické okupaci, kdy postupně vstupují v platnost brutální protizidovské zákony. Zděšení nad touto skutečností vedlo u mnohých

k smířlivosti i k aktivní pomoci perzekvovaným Židům (ukrývání v kláštorech ap.). V diskusi po Šebkově příspěvku bylo připomenuto, že Československá církev se protizidovských kampaní nikdy aktivně neúčastnila, naopak s židovskými obyvateli spolupracovala (mimo jiné tím, že od nich přejímala synagogy a umožňovala jim společné využívání).

Je škoda, že z účasti na konferenci se kvůli nemoci omluvil literární historik a kritik Jaroslav Med, jenž se dílu katolických autorů i literatuře „ve stínu Mnichova“ soustavně věnuje.

DEMLOVY PODIVNÉ ŠLÉPĚJE

K těm, kdo s veřejným publikováním protizidovských výpadů neustal ani po okupaci, patřil pozoruhodný i rozporuplný tasovský básník Jakub Deml. Jemu věnoval příspěvek prof. Marek Nekula (Univerzita v Řežně). Soustředil se pře-

devším na jeho *Šlépěje XXV*. Poukázal na systematický vývoj Demlových antisemitských výpadů od textů (ale i přednášek a rozhlasových pořadů) psaných roku 1938, roku 1939 (mj. stať *Proč bychom se netěšili*, kde ztotožňuje Vůdce a Krista), v roce 1940 (*Šlépěje XXV*) a (i když v menším rozsahu) i v roce 1941 (*Šlépěje XXVI*). Prof. Nekula sice neřekl nic zcela nového, o Demlově negativním postoji k Židům se všeobecně ví, nicméně básnickovy antisemitské projevy a jejich řečové figury podrobil detailní jazykové analýze a uvedl do vztahu k obecnému antisemitskému slovníku.

Šlépěje XXV obsahují záznamy z roku 1940 a všechny se týkají Židů. Obsahují nejhorší možné protizidovské výpady obecného charakteru, ale i výpady proti konkrétním lidem (Otakar Fischerovi, Masarykovi za jeho „humanitu“, sochaři Gutfreundovi i filosofu Lessingovi, s nímž byl básník ve 30. letech v přátelském kontaktu).

Jak Nekula zdůraznil, Demlovy projevy byly o to nebezpečnější, že se jednalo o obecně známou osobnost, jejíž šedesátiny se v srpnu 1938 veřejně oslavovaly a jež v roce 1939 získala Baťovu cenu. Označil Demlův antisemitismus za integrální součást jeho díla. Je možná obsesivního charakteru, nicméně vypovídá o autorovi i o celé společnosti. Principy demlovské antisemitské sémantiky, jeho „podivné šlépěje“, jak Nekula svůj příspěvek nazval, fungují univerzálně a dodnes (přisuzování židovského původu nepřátelům i lidem, kteří Židé nejsou, viz Demlovy výpady proti Masarykovi, Benešovi či F. X. Šaldovi).

DENNÍ TISK

Prof. Jiří Holý (FF UK) pohovořil o opačném pólu české publicistiky za druhé republiky: o lidech, kteří se veřejně Židů zastávali. Byla to především známá osobnost, novinářka a překladatelka Milena Jesenská (v listu *Přítomnost*), komunistický novinář Jan Krejčí (pod pseudonymem Jan Klecanda publikoval svazek *Naše židovská otázka*, v němž vyvracel antisemitské mýty); evangelík Jaroslav Šimsa (publikoval v *Křesťanské revui*) a zachránce židovských i německých dětí Přemysl Pitter (publikoval v časopise *Sbratření*).

Antisemitismem v českém denním tisku v období druhé republiky se zabýval

(pokračování na str. 23)

RED STAR LINE MUSEUM

aneb „Jednou nohou v Americe!“

V sobotu 27. září večer bylo v severní části antverpského nábřeží řeky Šeldy otevřeno neobvyklé muzeum, věnované osudům statisíců východoevropských emigrantů na cestě za lepším životem do Nového světa. Společnost Red Star Line byla v provozu v letech 1873–1934 a během 61 let přepravila do Spojených států celkem dva a půl milionu evropských emigrantů, z nichž téměř jeden milion byli Židé. Muzeum je umístěno v několika cihlových budovách společnosti, kde se odbývaly lékařské prohlídky a dezinfekce oblečení a zavazadel vystěhovalců, jen pár desítek či stovek metrů od míst, kde kotvily její mohutné dopravní lodě.

Muzeum připomíná jak město Antverpy koncem 19. a na počátku 20. století, kdy bylo jedním z největších evropských přístavů, tak bouřlivý rozvoj námořní paroplavby, která byla tehdy neméně významným způsobem přepravy než letecká doprava ve 20. století. Především je však muzeum věnováno osudům statisíců emigrantů na jejich odvážné a dobrodružné cestě z chudoby a útisku za vidinou svobody a lepších příležitostí v Americe. Antverpský přístav však znamenal pouze polovinu jejich cesty do Nového světa, která definitivně končila až na druhé straně Atlantiku, kde její stopy zachycuje Muzeum imigrace na Ellis Islandu (otevřeno 1990) nebo Tenement Museum v Lower East Side na Manhattanu, které je v provozu od roku 1992.

Myšlenka na antverpské muzeum vznikla v roce 2001, kdy měla být stará cihlová skladiště v přístavu zbořena. Úsilím tehdejšího starosty začalo město s podporou soukromých sponzorů usilovat o záchranu těchto budov, které jsou posledním autentickým svědectvím života antverpského pří-

stavu před sto lety. Budovy byly vyčištěny a technicky zajištěny, ale jinak ponechány bez větších úprav v téměř původním stavu. Do jejich prostor bylo instalováno muzeum s plakáty a modely lodí společnosti Red Star

Muzeum společnosti Red Star Line v den otevření. Foto autor.

Line, dobovými propagačními materiály a dokumenty, fotografiemi a filmy z období slávy a rozkvětu společnosti. Najdeme zde mapy a prospekty s vyznačenou cestou z východní Haliče přes Brody, Lvov, Krakov, Lipsko a Frankfurt až do Antverp, konečné stanice na kontinentu. Jsou zde vystaveny doklady vystěhovalců do zámoří, nejrůznější dobová zavazadla, předměty osobní potřeby, písemná a obrazová svědectví včetně rozhovorů se slavnými pasažéry, jako byli Irving Berlin či Golda Meirová, kteří tudy projížděli jako děti, nebo Albert Einstein, který na lodi Red Star Line opouštěl Evropu před nacisty. Nejpůsobivější jsou však staré filmové dokumenty z antverpského přístavu a výstava obrazů a kreseb antverpského malíře Eugenea Van Mieghema

E. Van Mieghem: Nalodění emigrantů, kresba, 1897

(1875–1930), který se nedaleko odtud narodil a kreslení a malování v přístavu se věnoval téměř po celý svůj život. Vedle námořníků a přístavních dělníků ve svých dílech zachytil i zástupy vystěhovalců čekajících na loď, často portréty dětí a žen nebo starých ortodoxních Židů. Muzeum je ukončeno studijním prostorem s možností vyhledávání jednotlivých pasažérů či emigrantů v dosud neúplné databázi.

Zahájení se účastnili představitelé města a antverpských kulturních institucí, zástupci vlámské vlády, Jejich Veličenstva belgický král a královna, tvůrce muzea Marc Saverys, ale také řada pamětníků a potomků bývalých emigrantů, mezi nimiž nechyběla např. praneteř Irvinga Berlina nebo módní návrhářka Diane von Fürstenberg.

RED STAR LINE Co.

Lodní společnost Red Star Line (RSL) vznikla v Antverpách roku 1872, vlastnila ji ale International Navigation Co. z Filadelfie (INC), která byla založená roku 1871 skupinou průmyslníků, sdružených v Pennsylvania Railroad Company. RSL měla být pomocná společnost s lodmi registrovanými v Antverpách, plujícími pod belgickou vlajkou a sloužícími pro dovoz americké ropy z Filadelfie do Antverp. Ve stejné době byla založena také The American Steamship Company, známá jako American Line (AL), financovaná rovněž Pensylvánskou železniční společností. Tato společnost zajišťovala do-

pravu mezi Filadelfií a Liverpoolem, branou do průmyslově nejrozvinutější Británie. První parolod Red Star Line se jmenovala trochu nečekaně *Vaterland* a byla převzata v lednu 1873. Byla železná, se stožáry pro využití plachet v případě nutnosti a dosahovala rychlosti 13 uzlů (24 km) za hodinu. Měla zvláštní konstrukci s dvojitým dnem pro dopravu nafty a byla tak vlastně prvním tankerem. Nakonec se společnost začala specializovat na stále rostoucí a výnosnější dopravu evropských vystěhovalců do Ameriky.

DO NEW YORKU ZA 30 DOLARŮ

Počátkem roku 1873 začala RSL s pravidelnou dopravou z Antverp do New Yorku a Filadelfie. První třída stála 90, II. třída 60 a III. třída 30 dolarů (což byly tehdy značné peníze). V důsledku konkurence ceny načas poklesly ve III. třídě až na 20, či dokonce 10 dolarů, pak však zase stouply na průměrných 35 dolarů. Hned v prvním roce své činnosti lodě RSL dopravily z Antverp do Ameriky 25 000 pasažérů. Její první lodě měly ka-

Jedna z lodí společnosti Red Star Line, foto autor.

pacitu přibližně 70 pasažérů v I. a II. třídě a 800 ve III. třídě. Její flotila se neustále rozrůstala, stejně jako příliv nových emigrantů z východu.

Brzy vznikla mezi Hamburkem (Hamburg–America Line), Rotterdamem (Holland–America Line), Liverpoolem (White Star Line) a Antverpami intenzivní konkurence ve snaze získat co nejvíce pasažérů. Vrstující poptávka vyžadovala stále větší lodě, ale trvalo dlouho, než se začaly zlepšovat podmínky také pro pasažéry ve III. třídě.

Od počátku se RSL pokoušela zajistit rychlé a především pravidelné spojení a získat rozhodující podíl na dopravě

emigrantů i pošty z Evropy do Ameriky a zpět. V roce 1884 International Navigation Company koupila také *American*

Nakládání lodě společnosti Red Star Line v antverpském přístavu, dobová pohlednice, kol. 1910.

Line, která zajišťovala spojení z Filadelfie do Liverpoolu, resp. Southamptonu, výhodného pro cestující do Paříže. INC nyní lodě obou společností používala podle potřeby na obou liniích. Red Star Line v roce 1881 podnikla 47 plaveb z Antverp do New Yorku při kapacitě 1521 lidí v kabinách I. a II. třídy a 24 694 cestujících III. třídy, v roce 1901 podnikla 52 plaveb a přepravila 6241 pasažérů I. a II. třídy a 32 793 cestujících III. třídy.

V roce 1902 koupil společnost John Pierpont Morgan a přeměnil ji na International Mercantile Marine Company, největší lodní trust na světě s kapitálem 120 milionů dolarů. Morgan zemřel roku 1913 a všechny jeho společnosti byly postupně likvidovány.

KONEC ZLATÝCH ČASŮ

Léta 1920–21 byla dobou masové emigrace z Evropy do Spojených států. V květnu 1921 však vstoupil v platnost Dillington Act, který stanovil kvóty přistěhovalců z každé země a podstatně snížil imigraci do Spojených států na méně než polovinu předchozí výše. Red Star Line získala v roce 1924 jako svoji vlajkovou loď *Belgeland*, osmou největší dopravní loď na světě s capaci-

tu 500 osob v I., 600 v II. a 1500 v III. třídě a s interiéry zařízenými stejně jako na Titaniku. V důsledku nových imi-

gračních restrikcí však počet cestujících nikdy nepřekročil jeden tisíc. V roce 1924 vyjela z New Yorku na cestu kolem světa za 133 dní pouze s 461 pasažéry a 613 členy posádky (ubytování pro 6 osob stálo 40 000, pro 4 osoby 25 000 dolarů). Finanční situace mateřské společnosti se zhoršovala, do konce roku 1933 byla flotila IMMCo redukována na 19, do konce 1935 na 11 lodí. Likvidace RSL začala v roce 1923 postupným prodejem jednotlivých lodí různým společnostem. Tehdy již brázdily moře novější a luxusnější parníky a staré lodě jim nebyly schopny konkurovat. Koncem roku 1934 byla slavná dopravní společnost Red Star Line po jednádesáti letech činnosti vymazána z rejstříku. Když

Plakát společnosti RSL

10. května 1940 Němci okupovali Belgii, byla většina bývalých lodí společnosti mimo válečnou zónu a později ještě sloužila k dopravě materiálu a armádních sborů spojenců.

O tom, jak uprchlíci síť RSL cestovali a jak byli v Novém světě přivítáni, se dočtete v prosincovém čísle *Roš chodeš*.

ARNO PAŘÍK

KRAJ ČERNÉHO KOHOUTA

Malá podzimní cesta toskánským Chianti

Pro toho, kdo by rád na vlastní oči spatřil, jak vypadal evropský Západ v těch stoletích, která ho formovala a posléze učinila civilizací, v jejichž odlescích se odehrává náš postmoderní čas, je jednou z mála možností (jak jinak) cesta do Itálie. Přesněji řečeno do Toskánska. A v Toskánsku do Chianti, kopcovité a místy i hornaté krajiny, rozkládající se mezi Florencií a Sienu. Po celá staletí bylo Chianti se svými městečky, vesnicemi a samotami, rozestými po úbočích i v úrodných údolích, „zájmovou oblastí“ obou soupeřících měst a ještě je administrativně rozděleno na dvě přibližně stejně velké části: západní Chianti Firenze a východní, která patří do provincie Siena.

MEZI SIENOU A FLORENCIÍ

V dlouhodobém konfliktu mezi císařskou a papežskou stranou, guelfy a ghibellini, stála obě města v opačných táborech a tak tomu bylo ostatně i v záležitostech, které se velké politiky netýkaly. Války, které mezi sebou města vedla, ale nebyly válkami za ideály nebo víru. Bojovalo se především o území, které se mezi nimi rozprostíralo, o Chianti. A válčilo se urputně po několik století. Dlouho byly síly obou stran vyrovnané a byly doby, kdy Siena (třeba roku 1260) v bitvě u Montaperti na hlavu porazila třicetitisícovou armádu Florencie, „až se v nedaleké řece Arbiu valila krev“.

A přece nakonec podlehla. Vlastně se už nikdy úplně nevzpamatovala z morové rány, která udeřila v roce 1348 a zahubila celou třetinu lidí, žijících tehdy v Evropě. V Sienu zemřely během epidemie dokonce tři čtvrtiny

obyvatel, a i když si město nezávislost dokázalo udržet ještě celých dvě stě let, už nikdy nedosáhlo původního významu a síly. I dnes má sotva polovinu obyvatel než v době před morem.

Krajina v Chianti mezi Greve a Lucolenou: vinice, usedlosti, olivovníky, lesy a světlo.

Město s úžasnou katedrálou, náměstím Campo, které mnozí považují za nejkrásnější náměstí světa, radnicí s proslulou 97 metrů vysokou věží Torre del Mangia, paláci, bankami a galeriemi, plnými obrazů sienských mistrů, „nejvíce středověké město v celé Itálii“, po tříleté válce a dlouhém obléhání připojil roku 1557 k toskánskému vévodství Cosimo I. de Medici, pán Florencie.

Luca Signorelli: detail fresky, 1497.

Také města nebo spíše městečka v Chianti sdílela pro středověkou Itálii takřka všeobecnou tendenci ke komunální nezávislosti a samosprávě. Tři města, už od 13. století proslulá vínem, Gaiole, Castellina a Radda se na konci 14. století spojila v obranné seskupení pod názvem Lega del Chianti – Liga Chianti – a dokázala tak nějaký čas odolávat Sienu. Historie kraje a jeho vína jsou po staletí propojeny a většina politických událostí se vína (a často i jeho kvality) bezprostředně týká. V opačném směru je to nepo-

chybně také tak. Gallo nero, černý kohout, kterého měla liga ve znaku a který dnes přestoupil ze štítů a korouhví válečníků na hrdla lahví nejlepšího vína z oblasti, Chianti Classico, je toho důkazem.

CHIANTI CLASSICO

Neboť jak už to bývá, i v Chianti existuje Chianti a *Chianti*. To první, které je esencí a koncentrací místního názvu i jeho obsahu, je Classico, Chianti Classico. Jsou to vinice a kaštanové lesy, hrady a vily, osamělé usedlosti i opevněné obce, kde to vypadá, jako by vše vzniklo už při stvoření světa a z té doby si zachovalo svěžest a půvab, klid a štěstí, to, co se jinde už většinou vytratilo. Jeho krajina se objevuje často na pozadí obrazů italských renesančních malířů jako nekonečný a současně

důvěrně blízký prostor, určený k dobrému životu. Přestože se v ní odehrálo nespočet válek, krutostí a krveprolití, vždy znovu obrací svoji tvář k původní nevinnosti světa a jeho obyvatel a dává nám možnost pohlédnout směrem, kde se kdysi rozkládala zahrada Eden.

V kodexu vín původem z Chianti je oblast přesně vymezena. Jedná se o meziministerské nařízení, potvrzené článkem 5 dekretu prezidenta republiky atd., tedy o úřední, z podstaty nečitelný a nepochopitelný jazykový výkon. Ale zde je tomu jinak. Chianti dokázalo zázrak a změnilo úřední dikci v čistou poezii. Posuďte sami:

S popisem hranic této oblasti umístěné uvnitř provincie Siena začneme z bodu, kde se setkávají hranice provincií Siena a Arezzo s Borro Ambrella della Vena poblíž Pancole v obci Castelnuovo Berardenga.

Z tohoto bodu hranice sleduje proud Ambra a jeden z jeho bezejmenných přítoků až k farmě Ciarpella, pak mezčím úvozem vedoucím k farmě Casa al Frate. Odsud vede fakticky přímo rovně až k Ombrone (nadmořská výška 298 metrů).

Mezčí stezka sestupuje do nadmořské výšky 257 metrů, kde se napojuje na úvozovou cestu vedoucí k silnici do Castelnuova Berardenga. Tato silnice vystoupá až do výšky 354 metrů a potom pokračuje roklí Malena Morta až k místu, kde se setkává s Borro Spugnaccio. Hranice pokračuje podél rokle Malena Morta do Pialli v nadmořské výšce 227 metrů a potom sleduje Malena Viva v krátkém úseku a pokračuje podél prakticky přímé linie směrem na Santa Lucia a podél bystřiny Arbia v rozmezí nadmořské výšky od 252 do 265 metrů. Po dosažení této bystřiny hranice sleduje hranici mezi obcemi Siena a Castenuovo Berardenga.

Hranice pokračuje podél hranic Sieny, Castelnuovo Berardenga, Castelliny, Monteriggioni a Poggibonsi, dokud se nesetká s Borro di Granaio na okraji provincie Florencie, kterou sleduje až k farmě Le Valli. Potom sleduje místní silnici, míjejíc prameny San Giofio a Cinciano, pokračuje podél této linie, pokud se znovu nevrátí k hranici provincie a linii mezi Poggibonsi a Barberino. Potom sleduje proud Drove, dokud nevstoupí do provincie Florencie.

Zpočátku hranice sleduje proud Drove až k Mulino della Chiaia, kde se setkává s administrativní hranicí mezi obcemi Tavarnelle a Barberino, kterou po krátkou dobu sleduje. Pak zahýbá směrem na východ podél dalšího malého potoka a před bezprostředním dosažením silnice ze San Donata do Tavarnelle mine Biricucci a Belvedere. Sleduje tuto silnici do Morocco a pak kopíruje přímou linii tak, že mine Figlinellu, dosáhne Sambucu a říčku Pesa. Stále sleduje směr toku. Hranice zpočátku vede paralelně s hranicí mezi obcemi San Casciano Val di Pesa a Tavarnelle, aby se pak opět vrátila k říčce za Ponte Rotto. Odsud hranice zóny splývá s koncem obcí San Casciano a Greve.

Hranice oblasti Chianti Classico potom znovu vstupuje do provincie Siena a krátce sleduje hranici obcí Radda in Chianti, Gaiole a Castelnuovo Berardenga, předtím než opět dosáhne výchozího bodu svého popisu.

Magický text, není-liž pravda. A přitom je to přese všechnu poezii jen odlesk toho, co lze vidět, (a ochutnat) na místě samotném.

EBREI IN CHIANTI

Židé v Toskánsku byli a jsou, dokonce je to oblast, která k nim byla, po Piemontu a Benátkách, asi historicky nejvstřícnější – i když se s tou vstřícností musí v daných souvislostech opatrně. Už víme, že je Chianti a Chianti. Židé se ve středověku až do emancipace zdržovali takřka výhradně v Chianti. Přesněji řečeno ve Florencii a v Sieně. Florencie, která Sienu nakonec ovládla, disponovala a disponuje větší židovskou obcí, větší, ba velikou novorene-

Interiér sienské synagogy z roku 1876.

sanční synagogou a historií od raného středověku. Savonarola, který si troufal i na papeže, nevynechal pochopitelně ani místní Židy a docílil toho, že byli načas z města vyhnáni. Ale přes občasné problémy se situace ve Florencii zlepšovala a na počátku 20. století se město stalo skutečným kulturním centrem židovské Itálie. Ze 2730 Židů, kteří v roce 1931 ve Florencii žili, se konce války dočkalo 1600 osob, zejména díky rozsáhlé pomoci, které se jim dostalo v době deportací ze strany prostých občanů i katolické církve, která mnoho pronásledovaných ukryla ve svých kláštrech.

V Sieně jako by Židé sdíleli osud celého města – od původní slávy až po dnešní skromnější skutečnost. V 15. století patřili ke zdejší obci významní sienští bankéři a v jejím čele stáli proslulí učenci a rabíni. Po vyhnání Židů z Pyre-

nejského poloostrova se rozrostla o španělské a později i o aškenázké souvěrce. Od roku 1571 do roku 1859 museli zdejší Židé žít v ghettu, bylo situováno hned vedle náměstí Campo, několik málo kroků od proslulé sienské radnice.

Některá zákoutí, například via delle Scotte, se zachovala v původní podobě, jinde zůstala z židovských uliček jen stará místní jména. Ve via delle Scotte 14 však najdeme krásnou synagogu italského ritu z roku 1786, dílo florentského architekta Giuseppa Del Rossa provedenou v neoklasickém slohu. Dosud slouží jako modlitebna a mimo šabaty a svátky ji mohou navštívit i turisté. Za nenápadnou fasádou se skrývá synagoga plná světla s bohatou řezbářskou a štukatérskou výzdobou a krásně provedenými hebrejskými nápisy, citáty z žalmů a modliteb.

Z CHIANTI DO CHIANTI

A ještě jednou z Chianti do Chianti. I malé vzdálenosti v řádu dvaceti třiceti kilometrů si tu podržují svou důstojnost skutečné vzdálenosti. Silnice, které jsou vesměs sestrami oněch stezek pro mezky, o kterých už byla řeč, diktují a určují pomalé tempo; krouží se po stráních a krkolomně klesají dolů, aby znova stoupaly a odkrývaly další a další horizonty, vinice, věže, kostely, cypřiše, kláštery i stavení a sídliště zdejších lidí. Ticho, které je tady domovem, neruší jakot křovinořezů, řev motorových pil ani vytí sekaček a obludných fukarů všeho druhu. A všechno, co má být, je posekáno, sklizeno, shrabáno, a dokonce i pořežáno. Čím to jen může být?

Člověku to dochází, až když to všechno, o čem se tu píše, opustí – nadlouho a možná že už navždy: silnice stoupá až do výšky 354 metrů a potom pokračuje roklí Malena Morta až k místu, kde se setkává s Borro Spugnaccio. Hranice pokračuje podél rokle Malena Morta do Pialli v nadmořské výšce 227 metrů a potom sleduje Malena Viva v krátkém úseku, a pokračuje podél prakticky přímé linie směrem na Santa Lucia a podél bystřiny Arbia... Tím to bude.

Text a foto **JIRÍ DANÍČEK**

Via degli Archi v ghettu.

Karol Sidon

NEVYHNUTELNÝ PŘÍBĚH

/úryvek/

V židovském městě Terezíně se dalo žít. Pepík byl mladý, několikrát změnil zaměstnání, až se s pomocí svých kamarádů opět stal nepostradatelným. Co ho jediné sužovalo, byl stesk, stále rostoucí a větší stesk.

Stýskalo se mu po matce, po sestře Fanynce a kromě toho měl starost, jak

se jim vede, poněvadž jemu se vedlo dobře. Stesk byl tím větší, že Terezín nebyl daleko od Prahy. Stále častěji přemýšlel o tom, že se musí podívat domů. Vždyť se koneckonců přihlásil dobrovolně a nechce z Terezína utéct. Jenom nutně potřeboval vidět maminku a sestru a případně své známé z Pankráce. Myslel na to, jak se asi všichni podívají, až se objeví mezi nimi. V té době dostal také z domova zprávu, že se do jejich starého domu s obchodem nastěhoval jakýsi Němec, aby to tam u nich arizoval, a že obchod dostane nového šéfa a že si ten německý pán počíná v jejich domě a obchodě, jako by mu to patřilo. Představil si ty dvě bezmocné ženské a rozhodl se, že jako jediný muž v rodině musí udělat pořádek.

Jeho nepostradatelné zaměstnání spočívalo v tom, že jezdil na kole s velkým košem vpředu a byl dodavatelem potravin. Bylo to dosti výnosné zaměstnání, ale někteří dodavatelé měli zaměstnání ještě výhodnější, poněvadž měli kartičku, kterou mohli ukázat v bráně četníkům a na základě ní se dostat za závory. Židovské město Terezín se teprve zabíhalo a nebylo zcela hospodářsky neodvislé, jak tomu bylo později, kdy tato neodvis-

lost nebyla již potřebná, poněvadž stejně nezáleželo nikomu na tom, kolik lidí zde zemře hladem. Pepíkovi se podařilo vykšeftovat kartičku na jeden den za štangli salámu. Nyní šlo jen o to, aby v bráně nebyl poznán jako falešný nositel kartičky. Našlápl svůj velociped a ráno se zařadil mezi ty, kteří směli ven. Kupodivu nebyl zadržen, proběhlo to hladce. Teď měl před sebou volnou cestu. Jestliže nebyl poznán teď, nemusí být poznán ani zítra, až se vrátí. Celý plán by mohlo pokazit jenom to, kdyby někdo ohlásil jeho nepřítomnost. Od toho však měl své kamarády.

Když vyjel z města, obrátil si kabát naruby, aby nebylo vidět žlutou Davidovu hvězdu, a šlapal. Šlapal rychle a rovnoměrně. Kolo bylo jeho další láskou, po koních, které už dávno neměli, a po automobilu, který jim vzali. Pepík byl kromě toho, že byl uličník, i vášnivým sportovcem. Pěstoval gymnastiku a závodil na kole za pankrácký cyklistický oddíl. Jednou dokonce vyhrál etapový závod a jako cenu dostal živou husu v koši. Celý šťastný si připevnil koš i s husou dozadu na nosič a pyšně se vracel domů. Měl to asi třicet kilometrů, ne daleko. Na slavnostní ukončení závodu byli všichni pozváni do vinného sklepa. Teď byl Pepík ještě trochu opilý, v uších mu zpívalo a šlapal s obluzenýma očima. Trvalo mu tedy delší dobu, než si uvědomil, že to není v rozkroku, kde by měl být odřený od sedla, ale přímo na zadnici, kde ho to štípe. Po další chvíli si na zadek sáhl a cosi jej štíplo do ruky. Jen tak tak, že ruku odtáhl a nespádl z kola. Opatrně se ohlédl a spatřil, že se husa proklubala z koše zataženého plachtou; její hlava se žlutým zobákem a děsivě se lesknoucíma očima se komíhala na bílém prohnutém krku a syčela. Potvoro jedna, řekl Pepík, zastavil, popadl ji za ten dlouhý bílý krk a strčil ji zase

zpátky do koše a upevnil plachtu. Jenomže netrvalo dlouho a husa se znovu dostala zpod plachty ven a zase jej urputně a ukrutně štípala. Ještě několikrát slezl z kola a několikrát ji zavřel do koše, ale pokaždé si našla svou úzkou jedovatou hlavou na bílém dlouhém prohnutém krku cestu ven k Pepíkově zadnici a krutě se mu mstila. A tak mu nezbývalo než trpět po celých těch třicet kilometrů. Šlapal celý ten čas vestoje a husa se natahovala z koše na nosiči, trhala mu trenýrky a do krve a modřin mu rozedrala zadnici, takže si asi týden nemohl sednout.

Nyní když projížděl terezínskou alejí a potom jel dál, zatímco za ním zůstávalo nafialovělé Středohoří a před ním byla rozlehlá rovina, jíž se táhla silnice, hnala Pepíka dopředu stesk a hnala ho touha a také jedno vážné rozhodnutí, které pro něj bylo málem osudné. Když konečně dorazil na Pankrác, první, co viděl, byla nová firma na jejich obchodě, a první, kdo uviděl jeho, byl syn majitele smíchovského povoznictví, silný a líný Honza.

Pepík sestoupil z kola, protáhl si nohy a zamířil k němu přes ulici.

„Těbůh, Honzíku,“ řekl.

„Ty ses zbláznil, Pepíku!“

„Co bych se zbláznil. Přijel jsem se kouknout domů.“

„Copak tě pustili?“

Pepík pokrčil rameny a usmíval se.

Honza se potil. Rozhlížel se kolem. „Ježíšmarjá,“ hekal, „co jestli tě někdo uvidí?“

„Jak se máš?“ řekl Pepík.

„Človče, sedni na to kolo a zmiz vodtud!“

„Neblbni,“ řekl Pepík.

„Já s tím nechci nic mít,“ potil se Honza a rozhlížel se.

„Čeho se ty máš co bát?“

„Prosím tě, jdi. Jdi. Ať tě se mnou nikdo nevidí!“

„Seš posranej,“ řekl Pepík.

„To je mi jedno, ale ty seš cvok. Víš, co bude s tvou mámou, jestli se to dozvědí Němci?“

Honza se stále potil a stále se rozhlížel. Potom se obrátil k Pepíkovi svými mocnými zády a tlustým zátylkem a utekl od něho do domu. Pepík nechal kolo na druhé straně a zamířil

po chodníku do domu, na jehož stavbu kdysi dohlížel a kde teď bydlila maminka s Fanynkou. V tom domě byly tři malé obchůdky. Fuchsovi tam měli galanterii (ta byla teď zavřená) a kromě nich tam měli krámeček švec Šnábl a zelinář. Šnábl jenom trochu pozvedl hlavu od verpánku a zase ji hned sklonil. Zelinář zrovna tahal ven z krámu bedny.

„Dobrý den, pane domáci,“ řekl zděšeně.

„Dobrý den,“ usmál se Pepík, „je maminka doma?“ Zelinář několikrát přikývl, nechal bedny bednami, zavřel krám, sebral ženu a zmizel.

Pepík zastihl v bytě maminku i sestru Fanyнку. Obě nejstarší sestry, Heda a Marta, byly už provdané. Obě si vzaly Židy, ještě ke všemu polské, a oni v Praze o nich neměli zprávy.

Za chvíličku příběhla Fanyнка o patro výš k Sidonovým. „Co se stalo, Fanyňko?“ zeptala se paní Sidonová, když viděla Fanyнку tak rozčilenou.

„Pepík utekl!“

Pan Sidon, který byl hluchý, přišel za manželkou do předsíně.

„A kam?“ ptala se paní Sidonová, zavírajíc dveře.

„Je doma,“ řekla Fanyňka.

„Čo sa stalo, Janka?“ ozval se rozvázně pan Sidon.

Janka jenom mávla rukou a obracuje se k Fanynce pravila: „To není možný!“

Fanyňka ustaraně přikývla.

„Vždyť vás všechny zavřou!“

„Ale jak mu to máme říct?“ rozplakala se konečně Fanyňka. „Povídal, povídal, povídal, že zůstane přes noc a zejtra ráno se tam zase vrátí...“

„Čo sa stalo?“ ozval se netrpělivě pan Sidon.

„Jdi si tam sednout, já ti to potom řeknu!“ zakřičela paní Sidonová. Pak vzala Fanyнку za ruku a řekla jí: „Pojď!“

„Děkuju,“ řekla Fanyňka už na chodbě, a zatímco pan Sidon stál ještě v předsíni a díval se do zavřených dveří, tiše dodala, „na vás on dá, Zanyňko, snad jedině na vás.“

Za chvíli stála přísná a hezká paní Sidonová proti Pepíkovi, který seděl u stolu a jedl.

„Tak jste tady!“ řekla.

„Hm,“ řekl on a uhnul pohledem.

„Stýskalo se vám tam po vašich děvkách, co?“

Pepík se na ni krátce podíval šedýma očima a ušklíbl se, aniž odpověděl.

„Kde si myslíte, že jste?“ vykřikla paní Sidonová,

„chcete tyhle dvě nešťastný ženský přivést do maléru?“

„Vždyť se nic nestane,“ řekl Pepík.

„Ne? A co když vás někdo viděl?“

„Nikdo mě neviděl.“

„Ne? A kdo bydlí pod vámi?“

V patře pod nimi bydlili manželé, kteří byli členy Vljajky.

„Nikdo mě neviděl,“ řekl Pepík.

„Tak já vám něco řeknu, pane Fuchs. Vy se teďko seberete a pěkně se vrátíte zpátky.“

„Nemůžu se vrátit dřív než zejtra dopoledne. Přespím doma a ráno vyjedu.“

„Ne, vy se seberete hned teď a pojedete. Co budete dělat do rána, to je mi jedno. Vy se seberete hned teď a nebudete odmlouvat!“

„A kde se asi mám schovat?“

„Nevím,“ řekla paní Sidonová a zafála rty, „třeba u některý ze svých děvek.“

Pepík se podíval na Fanyнку, která stála vedle paní Sidonové a mlčela, podíval se i na matku, která také až do této chvíle mlčela a nerozhodně se dívala skrz slzy.

„Vždyť by tady snad mohl přespat,“ řekla tiše a hlas jí zadržel, „mně je to všechno jedno.“

„A co Fanyňka?“ řekla přísně paní Sidonová. Pepíkova matka mlčela.

Chvilku bylo ticho. Ze zdi se na ně díval z fotografie ještě včas zesnulý Gustav Fuchs. Když se paní Sidonová vrátila zpátky domů, vstoupila do pokoje, kde seděl manžel, a zhroutila se do křesla. Oknem za ní prosvítal den.

„Čo sa stalo, Janka?“ zeptal se Šandor.

„Mladej Fuchs utekl z Terezína,“ odpověděla, „ale už je to v pořádku.“

„To je velmi nezodpovědný člověk,“ řekl Šandor a zamyšleně dodal: „Ten lotor skončí raz na šibenici.“

Toho odpoledne vyšel Pepík z domu, na jehož stavbu kdysi dohlížel, plný vzteku. Z oken ve druhém patře byl následován pohledem matky a nejmladší ze sester. Přešel chodník a ulici. Naproti, opřené o dům s obchodem, který měl teď novou, německou firmu, stálo jeho kolo. Když přecházel ulici, cítil v zádech i pohled z okna ve třetím patře, odkud ho sledovala paní Sidonová. Třeba se však dívali ještě i nějakí jiní lidé z domu, třeba ti, kteří byli ve Vljajce. Pepík přešel ulici, aniž se obrátil. Cítil se jako zpráskaný pes. Do světlých očí, poslední vzpomínky na jeho jako len bílé vlasy, se řinuly slzy. Dusil v sobě pláč a v sevřených dlaních mu tepalo srdce. Došel k protějšímu domu, vzal kolo, obrátil je a vedl je před sebou za sedlo. Kráčel podél lesknoucí se výlohy obchodu svého otce, obchodu s novou firmou. Za pultem stály neznámé prodavačky a před pultem pár lidí z ulice. Náhle se ale Pepík zastavil a zase kolo opřel o zeď. Ženy odnaproti viděly, jak se pomaloučku vrací zpátky, kolem lesknoucí se výlohy k vratům, jak se do vrat opírá, a když nepovolují, sahá do kapsy a vytahuje klíč. Potom viděly, jak se k výloze přiblížily obličej prodavaček, jak se otáčejí tím směrem, kterým Josef přešel, a zase se vzdalují do nitra obchodu.

Pepík za sebou zavřel vrata. Jeho kroky se ozývaly na dřevěných kostkách, jimiž byl vydlážděn průjezd.

Ilustrace Jirí Stach.

Zprava slyšel hlasy z obchodu; z průjezdu tam vedly dveře. Šel dál a dostal se na dvůr. Vpravo hned za průjezdem navazovala na dům někdejší stáj, v níž později, když prodali závodního koně, který kopl a zabil kočárového, měli auto. Dneska, jak viděl pootevřenými vraty, tam

(pokračování na str. 19)

CHMURNÉ VÝROČÍ

Ještě k likvidaci žižkovského hřbitova

Média zaznamenala, že v říjnu uplynulo již osmadvacet let od zahájení stavby žižkovského vysílače. Zatímco dva hlavní pražské židovské hřbitovy, Starý a Nový, se dochovaly bez výraznějšího poškození, třetí z nich změnil v druhé polovině minulého století svou podobu hned několikrát a tak radikálním způsobem, že ani místní o jeho existenci dnes často vůbec nevědí. A přitom byl neméně významný než Starý a Nový židovský hřbitov. V letech 1787–1890 zde bylo pohřbeno na 37 800 osob, mezi nimi řada významných osobností, představitelů pražské židovské obce, rabínů a učenců, lékařů a profesorů, podnikatelů či umělců.

Výročí počátku stavby žižkovského televizního vysílače připomněla počátkem října v rozhlasové reportáži Anna Königsmarková, posluchači mohli zaslechnout i názory architekta Václava Aulického, který pro 216 metrů vysokou věž vypracoval řadu návrhů. Nakonec zvítězila „futuristická věž připomínající raketu, která se skládá ze třísloupové konstrukce“, a je tedy daleko subtilnější než známé vysílací věže v Moskvě nebo Berlíně. Autor se prý „snažil o co nejjemnější ztvárnění, přesto si řada Pražanů i odborníků pořád myslí, že vysílač působí jako pěst na oko“, říká redaktorka. Podle architekta Petra Kučery stavbu poškodilo období, ve kterém vznikala: „Hodně kritiky se sneslo spíš kvůli tomu, že se změnil režim a lidé si najednou mohli otevřít pusy, než že by kritiky byly nějak příliš oprávněné. Naopak pan Aulický často hájil stavbu tím, že to bylo navzdory bolševikům a zvítězila památková péče,“ říká architekt Kučera. Je však otázka, zda by s tímto názorem souhlasili také obyvatelé Žižkova, kteří svoje názory dávali v době vý-

stavby věže v rámci omezených možností najevo, ale o jejich mínění se nikdo nestaral. Protestovali proti monstrosní stavbě uprostřed historické městské zástavby, šlo jim o ztrátu velkého parku se vzrostlou zelení a také o poslání, které měla věž plnit – slou-

Pohled na hřbitov z domu v Čajkovského ulici, foto V. Hnízdo 1958, fotoarchiv ŽMP.

žit socialistické propagandě a účinněji rušit zahraniční vysílání, obávali se i dlouhodobého vlivu elektromagnetického záření na zdraví svých dětí, někteří se kvůli ní dokonce odstěhovali. S hodnotou stavby totiž její umístění a využití podstatně souvisí. Stejně tak lze sotva vydávat za vítězství památkové péče normalizační asanaci starého Žižkova, která měla mj. rovněž ideologické příčiny.

ZBYTEČNÁ DEVASTACE

Ani nám nejde o architektonické kvality této stavby. Kvůli televizní věži byl však definitivně zlikvidován Starý olšanský židovský hřbitov, který zabíral celý pozemek mezi Ondříčkovou a Fibichovou ulicí. Ačkoli jeho přeměna na Mahlerovy sady v letech 1956–60 byla prosazena rovněž z ideologických důvodů, její provedení bylo ve skutečnosti šetrnější. Náhrobky byly na celém pozemku

povaleny a překryty silnou vrstvou zeminy, takže hroby i náhrobky zůstaly zachovány, což je podle židovských náboženských pravidel ve výjimečných případech možné řešení. Při stavbě žižkovské televizní věže bylo však třeba vyhloubit velmi rozsáhlé základy pod celou stavbou. Protože se jednalo o chráněnou kulturní památku, jednání probíhalo mezi tehdejšími vedením pražské židovské obce a pražským střediskem památkové péče. Židovské muzeum se tehdy účastnilo pouze doporučením, aby umělecky a historicky nejvýznamnější náhrobky byly vybrány a osazeny podél zdi v zachované severní části hřbitova, jak bývalo obvyklé i v minulosti. Tento požadavek byl také jednou z podmínek dohody

vedení židovské obce s památkáři, přičemž výběr cenných náhrobků byl ponechán zcela v jejich kompetenci.

Celý park byl na podzim 1986 obehnan vysokým plotem z vlnitého plechu, s hlídánými vjezdy a výjezdy nákladních aut, takže z ulice nebylo vidět nic mimo bláta ze hřbitova, roznášeného po okolních ulicích. Po vykácení stromů začaly dva bagry hloubit výkop pro základy v místech dnešní věže, a pak hluboký výkop dále rozšiřovaly v širokém oválu v celém rozsahu dnešní stavby. Na strmých bocích výkopu byly jasně patrné jednotlivé vrstvy – nejprve více než metrová vrstva navezené zeminy, potom tmavá vrstva

Před zavezením, foto Hanuš Barta, 1960, ŽMP.

původního terénu hřbitova s hustě položenými stélami náhrobků, které vy-padávaly z lopat bagrů a kupily se na dně jámy do velmi dramatických skupení. Pod vrstvou s náhrobky následovala dva metry vysoká smíšená

vrstva hrobů, s jasně patrnou úzkou vrstvou samotných pohřbů na jejich dně. Pak následovala již přes dva metry vysoká stejnorodá světlejší vrstva rostlého terénu. Když byla hromada náhrobků na dně jámy dost veliká, posunul se bagr na okraj, napřáhl do výše těžkou ocelovou lžící a z několika metrů ji nechal dopadat na hromadu stél, dokud je nerozbil

na menší kusy, které bylo možné lžící nakládat na přistavený nákladák. Nakonec byl čekající nákladák vrchovatě naložen hromadou hlíny, z níž trčely na všechny strany nakloněné náhrobky, připomínající jakési obrovské prehistorické ježky. Sledoval jsem postupnou zkázu hřbitova každý týden z oken okolních domů, náhrobky nikdy nikdo

nekontroloval ani se nepokoušel identifikovat. Na samém začátku bylo několik náhrobků položeno stranou na hromadu vedle staré hřbitovní zdi, ta se však vůbec neměnila. Hloubení základů pokračovalo až do začátku března 1986 bez jakéhokoli pokusu o výběr či záchranu náhrobků, stély byly lopatami bagrů dále drceny a rozbíjeny a byl to pohled velmi depresivní. Jak prozradil jeden z řidičů, náhrobky se odvážely na skládku do Malešic, ale nejspíše jezdily i jinam, jedno auto za druhým, každý všední den, po dva měsíce.

PĚŠÍ ZÓNA Z ŽIDOVSKÝCH NÁHROBKŮ

Zajímavý byl podle vzpomínek architekta Aulického i další osud náhrobků: „Židovský rabín ty náhrobky, kvalitní, z černého sienitu, prodal. Pak byly narezány a byla s nimi vydlážděna pěší zóna Na Příkopěch. Je to ten šedý pás uprostřed. Jsou otočené písmeny dolů, aby to tak neprovokovalo,“ tvrdí architekt. Zřízení pěší zóny skutečně proběhlo v následujících letech 1987–88. Že k dláždění byly používány žulové kostky s hebrejskými písmeny na rubu si všimli mnozí Praža-

né. Několik takových kostek se dodnes uchovává na památku té doby na Židovské radnici i v soukromých sbírkách. Nejstarší dochovaná část hřbitova byla následně opatřena novou cihlovou zdí a nevhodně upravena zcela libovolně vytyčenými asfaltovými chodníčky, přičemž řada náhrobků byla přemístěna ze svých původních

Ze hřbitova, foto Přemysl Koblic, kol. 1935, NTM.

míst. Ačkoli byl Starý olšanský židovský hřbitov zapísán do seznamu státem chráněných kulturních památek, jeho devastace byla touto „obnovou“ paradoxně dovršena a stala se tak spíše památkou nekulturního barbarství nedávných let (P. Kovářik). Uvedení vysílačů televizní věže do provozu, již po listopadové revoluci, vzbudilo

značný odpor veřejnosti. Četné občanské iniciativy tehdy protestovaly proti nadměrné zátěži životního prostředí silným zářením, které může mít dlouhodobě nežádoucí zdravotní následky,

Hlavní cesta uprostřed hřbitova, foto Přemysl Koblic, kolem 1935, archiv NTM.

nechyběly ani petice za úplné odstranění neoblíbené stavby.

POLIDŠTĚNÍ OBLUDY

Podle názoru redaktorky Anny Königsmarkové věž během uplynulých dvaceti let zlidštlo několik věcí. Jako příklad uvádí „umístění soch miminek Davida Černého, která lezou po tubusu nahoru

a dolů, nebo nasvícení věže v barvě trikolory“. Plastiky miminek Davida Černého nepochybně výtvarně kultivaci žižkovské věže velmi prospěly, zda lze však hovořit o jejím polidštění, je otázka. Ta miminka totiž nemají lidskou tvář, ale místo ní vytlačený genetický kód – jsou tak výstižným symbolem odlidštění a infantilismu socialistické éry, stejně jako každé budoucí utopie. Snad proto jdou s televizní věží tak dobře dohromady. V posledních letech přispěla prý k polidštění věže také úprava interiéru. Jak říká architekt Kučera, „vznikl tam unikátní hotel, takže je to velmi luxusní destinace. I restaurace se hodně zlepšila.“ Přesto se však kupodivu pražský žižkovský vysílač i letos umístil neomylně mezi nejošklivějšími stavbami světa.

Co dodat? Téměř ve stejné době – březnu a dubnu 1986 – probíhala demolice Nové synagogy Maxe Fleischera v Brně na Ponávce (ačkoli Divadlo na provázku mělo připraven projekt na její využití), kterou se podařilo dokumentovat i fotograficky. Parta bodrých Moravanů z demoliční čtyři mne nakonec nechala synagogu prohlédnout, dokonce mi k tomu půjčili laminátovou přílbu. Nakonec se pochlubili, že před několika lety (v roce 1978) zbourali i historickou Novou (Dolní) synagogu v Miku-

lově! Těch případů však byla dlouhá řada, připomeňme alespoň zvláště bolestnou demolici barokních synagog v Libochovicích (1985) a v Brtnici (1988).

V roce 1999 byl žižkovský židovský hřbitov svěřen do péče Židovského muzea v Praze a mohla být zahájena alespoň částečná náprava nevhodných stavebních zásahů, provedených na hřbitově v 50. a 80. letech 20. století; v září 2001 byla jeho nejstarší část zpřístupněna veřejnosti. Výstavu historických fotografií *Proměny Starého židovského hřbitova na Olšanech* bylo možné v září a říjnu zhlédnout Oddělení pro vzdělávání a kulturu Židovského muzea v Maiselově ulici.

ARNO PAŘÍK

KDY VZNIKLA SYNAGOGA VE VELKÉM MEZIŘÍČÍ?

O archeologickém výzkumu a jeho nálezech

V červnu a červenci roku 2012 proběhl z podnětu Židovské obce v Brně v interiéru tzv. Staré synagogy ve Velkém Meziříčí (okr. Žďár nad Sázavou) archeologický výzkum, který byl vyvolán stavebními úpravami objektu. Cílem výzkumu, jež provedly Ústav archeologické památkové péče v Brně a Ústav antropologie brněnské Masarykovy univerzity pod vedením prof. Josefa Ungera, bylo ověření plánové dokumentace synagogy z 19. století, zejména pak průzkum základů svatostánku a řečniště, zjištění jejich stavu a možností jejich ochrany.

STARÁ SYNAGOGA A JEJÍ STÁŘÍ

Tzv. Stará synagoga ve Velkém Meziříčí, jejíž interiéru byl od 90. let 20. století využíván k muzejním účelům, je významnou kulturní památkou. Stavba byla dlouhou dobu považována za jednu z nejstarších synagog v českých zemích a její zrod byl kladen někde na počátek 16. století. V posledních letech se však v odborné literatuře počal šířit názor o dataci stavby až na závěr 17. století, kdy po ničivé třicetileté válce začala velkomeziříčská židovská obec, těšící se mocné ochraně zdejší vrchnosti, ve zrušeném městě zažívat výrazný populační a hospodářský rozmach. Což mimochodem vyvolávalo prudkou negativní odezvu na lokální, zemské, ale i celostátní úrovni (např. reskript císaře Josefa I. z roku 1710). Tato nová interpretace stáří Staré synagogy na základě písemných pramenů je dále ověřitelná terénními metodami, z nichž obzvláštní význam má metoda archeologická zkoumající mimo jiné zaniklé struktury ukryté pod úrovní terénu.

Archeologický výzkum probíhal v hlavním sále synagogy a soustředil se do tří míst, kde byly prováděny sondážní objevy. Dvě z těchto sond byly lokalizovány na základě kombinace plánové dokumentace z 19. století a výsledků prvotního odborného ohledání lokality. U středu východní stěny synagogy byla odkryta plocha 3,2 x 2,4 m označená jako sonda I/12, jejímž účelem bylo odhalit situaci v prostoru předpokládaných základů svatostánku. Ve střední části hlavního sálu byla položena další sonda (II/12) o rozmě-

rech 3,4 x 2,5 m, jejímž účelem byl průzkum předpokládaných základů řečniště. Obě tyto sondy byly pozitivní. Sonda I/12 zachytila vyvýšené základy svatostánku s přístupovými schody umožňujícími vystoupat k vlastní schráně zapuštěné ve zdi, u nichž se rovněž nacházel prostor pro kantora zahloubený pod úroveň podlahy. Sonda II/12 pak zachytila základy řečniště osmibokého půdorysu protaženého v ose sever-jih. Jako stavební materiál byly při stavbě těchto struktur použity cihly vázané maltou.

ŘEČNIŠTĚ NA HRADBĚ

Deformace základů řečniště, tedy jejich protažení v ose sever-jih, souvisí s nepřekvapivějším objevem provedeného výzkumu. Při budování řečniště totiž stavitel využil základů starší mohutné kamenné zdi, zachycené dělníky při provádění hydroizolace také u jižní stěny synagogy. Vztah objevených základů s touto jižní stěnou budovy byl ověřen menší sondou s rozměry 1,5 x 1 m. Podařilo se zjistit, že kamenné základy zdi o šířce 175 cm, vybudované z lomového kamene vázaného kvalitní maltou, jsou starší než jižní stěna synagogy i než obě úrovně podlahy hlavního sálu, které se podařilo sondami zachytit. Interpretace zjištěné situace je poměrně jednoduchá, kamenné základy těchto parametrů mohou být jedině pozůstatky středověké městské hradby Velkého Meziříčí. Odpovídá tomu i nejstarší kulturní vrstva zachycená v poslední sondě, jež se k základům hradby přimyká ze západu (tedy z vnitřní zástavby středověkého města). Tato vrstva, která s existencí Staré synagogy ještě nesouvisí, je datována nálezy kuchyňské keramiky zhruba do přelomu 15. a 16. století. Využití základů bývalých městských hradeb k vybudování řečniště zdejší synagogy tak

v sobě mělo značný duchovní a symbolický význam.

AŽ V DOBĚ BAROKA

Nálezový fond lze datovat od přelomu 15. a 16. století až do poloviny 20. století. Nejstaršími nálezy byly již zmíněné zlomky kuchyňské keramiky, které však se synagogou ještě nesouvisí, naopak nejmladším nálezem byla pušková nábojnice ráže 7,92 Mauser vyrobená roku 1941, která byla nalezena v prostoru základů svatostánku v sondě I/12. Tento nález jednoznačně souvisí s událostmi druhé světové války, kdy již Stará synagoga sloužila pouze jako dílenský a skladovací prostor. Nejasného stáří pak jsou nálezy zvířecích kostí, u nichž je však markantní absence kosterních pozůstatků vepře domácího.

Po provedení archeologického výzkumu se lze k dataci Staré synagogy ve Velkém Meziříčí vyjádřit konkrétněji. Klíčovou roli zde sehrává existence základů středověké městské hradby, které prochá-

Sondy v hlavní části synagogy. Foto autor.

zejí středem hlavního sálu synagogy. Městské opevnění Velkého Meziříčí bylo dokončeno teprve v 1. polovině 16. století, nelze tedy předpokládat, že by zdejší židovská komunita bylo umožněno ve stejné době část pracně vybudovaných městských hradeb zbořit za účelem výstavby svého svatostánku. Dlouhá léta tradovanou dataci Staré synagogy do začátku 16. století je

tedy nutno odmítnout. Likvidace tohoto úseku městského opevnění a využití základů hradby při vybudování řečniště synagogy však dobře odpovídá situaci po třicetileté válce, kdy po opakovaném vyplnění města během tohoto konfliktu ztratily městské hradby svůj význam. O vzniku budovy Staré synagogy je tak nutno uvažovat nejdříve v období baroka: tomu odpovídají i získané archeologické nálezy. Lomené oblouky velkých oken synagogy, s oblibou zmiňované v odborné i populární literatuře, by pak mohly souviset nejdříve s obdobím tzv. barokní gotiky, jejíž exponent Jan Blažej Santini-Aichel ostatně působil v 1. čtvrtině 18. století v nedalekém Žďáru nad Sázavou.

JOSEF JAN KOVÁŘ

NEVYHNUTELNÝ PŘÍBĚH

(dokončení ze str. 15)

zase stálo auto. Za dvorkem na zahradě se chvěly koruny velkých hrušní. Viděl pouze koruny, protože půda zahrady byla o půl druhého metru níž než dvůr. Všude bylo ticho, jenom ty koruny hrušní šuměly. Zahnul doleva. Tam byly do poloviny zasklené dveře, Josef je otevřel a stoupal nahoru po dřevěném schodišti. Vyšel na pavlač, jejímiž okny bylo vidět na zahradu a dál za ty hrušně na pankráckou pláň a vpravo přes bývalou stáj na záhony blízkého zahradnictví. Jednou, když byl ještě malý a měl vlasy jako len, se ráno probudili a po pavlačí cosi chodilo, až se třásl celý dům. Byl to jejich závodní kůň. Bůhví jak se utrl od žlabu, jak si otevřel vrata ze stáje a dveře vedoucí na schodiště, každopádně byl tady a chodil sem a tam po pavlačí. Chodil dopředu až na konec pavlače a pak zase couval až ke schodišti. Otec se synem se ho pokoušeli vyvést, ale on se bál couvat zadkem ze schodů, a tak jej musili otočit hlavou k nim, a jak jej otáčeli, tak vytlačil zadkem dvě tabulky z oken na pavlačí, jimiž bylo vidět dolů do zahrady a dál a vpravo na záhony zahradnictví a bílé kameny okrasné skalky. Dnes však Pepík viděl, že z průjezdu vyběhl cizí pajdavý mužík a zahybá vlevo do domu jako předtím on, a uslyšel, jak pod ním vrzají dřevěné schody. Za oknem, které vedlo do kuchyně, si všiml ženy, jež nic netušíc šlapala na pedál šicího stroje a posouvala látku pod jehlou. Pak šel Pepík vstříc těm krokům a zůstal stát proti novému majiteli, jehož jméno zdobilo dnes obchod i dům.

„Was suchen Sie in meinem Haus?“ vykřikl na něj cizinec, opíraje se levou rukou o stěnu, stojí zdravou nohou na posledním schodu.

„To je můj dům,“ řekl Pepík.

„Was machen Sie hier und wer sind Sie?“ nechápal ten Němec.

„Co je ti do toho, ty skrčku německej?“ odpověděl Pepík, který se v Terezíně trochu naučil německy. „Spíš já tebe se ptám, co tady děláš, ty hajzle všivej, v mém domě?“

„Ihr Name!“ vyštěkl Němec.

„Fuchs, ty kurvo německá!“

Pepík už dál nepromluvil, protože pravá ruka Němcova začala směřovat ke kapse. Předešel ten nepřijemný pohyb před jeho dokončením a udeřil nového

majitele vši silou někam do obličeje, až ten ztratil rovnováhu, sesmekl se ze schodů, řítit se po nich dolů a zůstal ležet pod schodištěm...

Dva nebo tři páry ženských očí se zatím dívaly z oken protějšího domu na vrata, nad nimiž byla nová firma. Neuplynulo ani půl hodiny od té doby, kdy si Pepík vrata odemkl, a přijela sanitka a krátce za sanitkou černý mercedes, z něhož vystoupili čtyři muži v černých uniformách. Zase uplynula nějaká doba a vrata se otevřela dokořán. Dva muži v bílých pláštích vytáhli ze sanitky nosítka a zmizeli v domě. Z obchodu vyšlo několik zákazníků i s prodavačkami. Zákazníci se co nejrychleji rozešli

Ilustrace Jiří Stach.

na všechny strany. Pak se v otevřených vratech do průjezdu objevili sanitáci s nosítky a s nimi kráčející muž v černé uniformě. Skláněl se k ležícímu, a zatímco zasouvali nosítka do sanitky, černý muž se náhle vzpřimil a upřel pohled zpod černého kšiltu k oknům protějšího domu. Matka s dcerou ustoupily dozadu do pokoje. Tam již zůstaly, když u nich zazvonili muži od gestapa a vyptávali se jich, kdy naposledy viděly Josefa Fuchse, takto jejich syna a bratra, a ty dvě ženy odpovídaly, že jej neviděly od té doby, kdy odešel do Veletržního paláce.

Ve skutečnosti jej obě viděly dnes naposledy, ale to ještě nemohly vědět.

* * *

BRÁNY MRAZU

Poté, co byly na počátku devadesátých let K. Sidonovi vydány esej *Evangelium podle Josefa Flavia* (Mladá fronta) a román *Boží osten* (Československý spisovatel), po souborném vydání jeho dramatického díla v nakladatelství Akropolis (2012) vydalo nyní totéž pražské nakladatelství i soubor Sidonových kratších próz. A bez nadsázky lze říct, že tímto svazkem se autor ke čtenáři vrací ve své nejlepší a snad nepřístupnější podobě.

Sbírka zahrnuje veškeré kratší prózy, které psal autor v rozmezí let 1968–1977 (s výjimkou dodatku z roku 2013) a které dosud v České republice knižně nevyšly (objevily se v samizdatu, v exilových vydáních nebo časopisecky): autobiografický soubor *Hluší a slepí*, jenž obsahuje texty *Trnavský hřbitov*, *Nevyhnutelný příběh*, *Ti, kteří přežijí* a dodatek z roku 2013. Dále tu je povídka *Kdo chceš psa bít* z prostředí židovské obce během války, novela *Brány mrazu* a křehká próza na pomezí dvou světů, dospělého a dětského, *Maminka zpívá druhý hlas* (byla zařazena i do *Židovské ročenky 1991/1992*).

Stejně jako v případech próz *Sen o mně* a *Sen o mém otci* promlouvá Sidon nejsilněji tam, kde čerpá z rodinné historie a z vlastních zážitků a pocitů v dětství. Ostatně texty z oddílu *Hluší a slepí* psal ve stejné době, na konci 60. let. Tehdy se však rozhodl, že prózy podobně bolestného až trýznivého ladění již nezveřejní (zakrátko nato už se stejně ocitl na indexu a publikovat nesměl). Obsahují rekonstrukci osudu jeho rodičů, především otce, jehož nacisté zavraždili v terezínské Malé pevnosti, a otce nevlastního, který také prošel šoa, ale našťastí přežil.

Jak je i z naší ukázky (*Nevyhnutelný příběh*, kapitola 2 a 3) vidět, Sidon je schopen filmařsky vizuálním způsobem evokovat děj a současně hledat roviny za ním, ve vzpomínkách a v představách, jež minulosti své a našich blízkých často přisuzujeme. Ty pak zpětně staví do kontrastu s realitou, s pravdou, která bývá složitější, méně barvitá a méně příjemná než naše představy. Ve snaze vidět pravdu, jaká je, v úsilí zkoumat, kde končí realita a začíná komentář, se již tenkrát možná rýsoval pohled budoucího rabína. **am**

Karol Sidon: Brány mrazu a jiné prózy. Vydalo nakl. Akropolis v Praze roku 2013. 369 stran, cena: 349 Kč.

MEZI TUNISKEM, LIBYÍ A IZRAELEM

V Praze se představil umělec Rafram Chaddad

V půli října představil v nepříliš zaplněném suterénním sále centra Transitdisplay v Dittrichově ulici svou práci tunisko-izraelský umělec Rafram Chaddad. Jeho jméno není příliš známé, nicméně v létě roku 2010 se objevil snad ve všech izraelských novinách. Chaddad se totiž v březnu toho roku ocitl ve vězení Kaddáfího Libye a v srpnu byl po řadě složitých mezinárodních jednání propuštěn. I o svém pobytu za mřížemi tento nenápadný muž z ostrova Džerby vyprávěl.

KULTURA A JÍDLO

Rafram Chaddad se na tuniském ostrově Džerba narodil před šestatřiceti lety. Jeho rodina odjela do Izraele poměrně pozdě, když byly Raframovi dva roky; největší vlna Židů emigrovala z Tuniska po vyhlášení samostatnosti roku 1956 a pak po šestidenní válce roku 1967. Před rokem 1948 žilo v Tunisku na sto tisíc Židů, dnešní počet se odhaduje na 2000, z toho nejvíce právě na Džerbě. Do zdejší synagogy El Ghriba, nejstaršího svatostánku v Africe, o němž se traduje, že má v základech kámen z Šalomounova chrámu,

Srpen 2010: R. Chaddad se vrací do Izraele z libyjského zajetí. Foto archiv.

proudí každý rok tisíce židovských poutníků. V letech 1985 a 2002 zaútočili na budovu teroristé, při posledním útoku zemřelo jednadvacet lidí. Na otázku, jak se žije Židům v dnešním Tunisku, odpovídá Chaddad takto: „Celkem dobře. Během poslední revoluce roku 2011 se jim během nepokojů nic zlého nestalo, což je dobré znamení. Někteří Židé jsou ortodoxní, hlavně ti na Džerbě, jiní liberálnější, nelze mluvit o jednolitě komunitě. Někteří Židé podporovali revoluci a pád bývalého prezidenta, jiní ne, záleží hlavně na tom, jak se komu daří.“

Chaddad vystudoval v Jeruzalémě matematiku a fotografii, poté cestoval a pracoval v Itálii, Španělsku, Anglii a Německu. Svě umění představuje v podobě instalací a pouličních performancí, jež jsou často v souvislosti s jídlem, jeho přípravou, ochutnávkami, setkáváním lidí a sdílením společného zážitku. Na umělecké akademii Becalel dokonce vyučuje v programu Jídlo a kultura a je koordinátorem izraelského hnutí slow-food, pomalé jídlo. To vzniklo na protest proti globálním řetězcům rychlého občerstvení

a soustřeďuje se na ožívání přípravy místních pokrmů z tradičních plodin. V Praze představil několik „jeruzalémských vycházek“, též spojených s jídlem. R. Chaddad se do Tuniska vrátil poprvé v roce 2004 a pak ještě mnohokrát.

Žije na Džerbě ve venkovském domě, jenž ještě patří jeho rodině, uprostřed starého světa a tradičních zvyků, jež se snaží ožívovat ve svých dílech. Patří nicméně k těm málo lidem, kteří mohou v Izraeli reprezentovat i moderní Tunisko a narušit tak poněkud stereotyp, který „mizrachi“ vnímá jako zaostalé primitivní tvory. Podle Chaddada tunišští intelektuálové velmi ostře rozlišují mezi pojmem Žid (který jim nevadí) a Izraelec (jenž jim naopak vadí hodně): „Lidé, kteří mě znají, se o mou izraelskou totožnost raději nezajímají. Není to něco, co bych tam vystavoval na odiv. Ale stejně tak se v Izraeli, mimo svůj okruh lidí, nijak nechlubím svou tuniskou identitou.“

VE VĚZENÍ

Na jaře roku 2010 přijal nabídku z centra libyjského židovského dědictví Or Šalom

v Tel Avivu, aby na svůj tuniský pas odjel do Libye a nafotografoval, co zbylo z místních židovských památek, ze synagoga a hřbitovů. „Řekl jsem si, že to přijmu, protože na zachování židovských památek v arabských zemích mi záleží a ve své tvorbě se tímto tématem zabývám.“ Chaddad navštívil Tripolis, Bengházi a Rafran a snažil se (jak si později přiznal,

V instalaci *Tatova rohož* z roku 2013 se umělec vrací k době, kdy jako dítě pomáhal svému otci hodináři a roznášel zakázky po sousedství. Foto R. Ch.

poměrně naivně) oslovovat starší muže, kteří si ještě mohli pamatovat zdejší židovskou komunitu. Během pobytu neměl problémy, nalezl vše, co dostal za úkol, pořídil fotodokumentaci. Pak ho v hotelu, když už se připravoval k odletu, zatkl příslušníci libyjské policie. Po řadě výslechů, psychického a fyzického mučení, kdy Chaddad popravdě vysvětlil, kdo je, ho obvinili že špionáže pro Izrael, pro Tunisko a Itálii. K soudu a oficiálnímu rozsudku však nedošlo. Ve vězení strávil šest měsíců, z toho 150 dní na samotce.

Mezitím, aniž o tom věděl, probíhala jednání o jeho propuštění. Ačkoli se do úsilí izraelských představitelů zapojili i Tony Blair, Silvio Berlusconi a Nicolas Sarkozy, nakonec pomohla až intervence rakouského multimilionáře Martina Schlaffa. Detaily konečné dohody nejsou známy, ví se jen, že obsahovala mimo jiné izraelské povolení, aby Kaddáfího Libye dodala do Gazy humanitární i finanční pomoc. O svých zkušenostech z vězení pak napsal Chaddad knihu *Raframův průvodce z libyjského vězení*. Charakterizuje ji jako návod „jak přežít“, jak nepodlehnout apatii a i v těch nejhorších podmínkách si zachovat duševní zdraví. Ve vězení vyráběl šachové figurky z víček od plastových lahví, nakreslil si kalendář, vymaloval celou. A pobyt za mřížemi prý obohatil i jeho sbírku receptů. Knižka vyšla zatím v Izraeli, kde se rychle stala bestsellerem; připravuje se i její překlad do angličtiny. (am)

IZRAEL: V ofenzivě íránského šarmu

Už léta Izrael přesvědčuje svět o hrozbě íránského jaderného programu. Hrozbě nejen pro židovský stát, ale i pro Západ jako celek a sunnitské státy na Blízkém východě. Uspěl v tom přesvědčování? Jen do jisté míry. Ale dost mu v tom pomáhal sám Írán za prezidenta Ahmadínežáda, jehož výroky i chování tu hrozbu zosobňovaly, ba až karikovaly. Letos se situace zásadně změnila, když byl prezidentem zvolen Hasan Rúhání. Tento muž považovaný za liberála hned po svém nástupu – hlavně při projevu v newyorském sídle OSN – rozjel „ofenzivu šarmu“, jak se tomu mediálně říká.

Rúhání mluví tak, jak by to chtěl Izrael i Západ slyšet: jaderné zbraně prý nemají v íránské doktríně místo, atomový program je určen jen pro mírové účely, Írán rozhodně není hrozbou pro region a je připraven jednat se světem. No nekupte to. Jenže za těmi slovy je užitečné si připomenout pár faktů. Třeba to, že Rúhání byl hlavním atomovým vyjednavcem Íránu a jako takový ho dokázal provést – a přitom minimalizovat škody – největší krizí jeho jaderného programu před deseti lety. Jinými slovy: Rúhání je na pohled protipólem Ahmadínežáda, ale hájí stejný zájem státu, jehož ambicí je postavení regionální mocnosti, rozumí se i jaderné. Ale když právě na tuto hrozbu „vlka v rouše beránčím“ poukázal ve svém projevu v OSN izraelský premiér Benjamin Netanjahu, v médiích to schytl za zbytečnou agresivitu.

Izrael je zkrátka v dost složité pozici. Snaží se světu doložit, že íránská „ofenziva šarmu“ zakrývá tradiční zájmy íránské teokracie. Jenže Amerika, která před měsícem (viz říjnový *Rch*) přiměla k chemickému odzbrojení Asadovu Sýrii, má pocit, že stejně – respektive za Rúháního ještě lépe – se může dohodnout i s Íránem. Západní státy už začaly s Teheránem pilně jednat v Ženevě a rýsuje se možnost, že bude uzavřena dohoda, která by umožnila zrušit protiíránské sankce. Pokud se taková dohoda uskuteční a přitom nechá Írán volné možnosti ve věci jaderného programu, nebude to na účet Izraele a jeho ohrožení? Tak zní důležitá otázka.

BUDÍ POCIT, ŽE USTOUPIL

Rúhání to nemá těžké. Jeho předchůdce Ahmadínežád bagatelizoval holocaust. Proslul výroky, že v Íránu homosexuálové nejsou (to řekl v New Yorku jako odpověď na dotaz po jejich diskriminaci), že za povodně v Pákistánu může americký vojen-

ský projekt HAARP nebo že Izrael je vřed, který má být vymáčkut. Oproti tomu působí Rúhání jako partner, s nímž se lze dohodnout. Vždyť letos dokonce popřál Židům k Novému roku. Ale jak známo, ďábel se skrývá v detailu. Rúhání akceptuje Židy jako náboženskou menšinu, ale neakceptuje Židy jako národ, ba státotvorný národ. Výrazy jako židovský stát či Izrael jsou pro něj cizí, ba nevslovitelné. Jeho skutečné úmysly je nutné pečlivě analyzovat. Třeba tak, jak to dělá Dore Gold v listu *Israel Hajom*.

Gold si všimá toho, jak se Rúhání vlísává západnímu publiku. Tak jako ruský prezident Putin napsal článek do *The New York Times*, Rúhání oslovil Američany

Rúhání mluví tak, jak by to chtěl Izrael i Západ slyšet. Foto archiv.

v deníku *Washington Post*. Poskytl rozhovor televizím CNN a NBC, kde tvrdil, že „jsme nikdy neusilovali a nebudeme usilovat o jaderné zbraně“. Tím ale podle Golda přepisuje dějiny.

Vojenský cíl jeho jaderného programu byl zřejmý nepřítelům Íránu i Mezinárodní organizaci pro atomovou energii. Proč potřebuje jadernou energii stát, který má zásoby zemního plynu na 200 let? Proč Írán trvá na tom, že si bude uran obohacovat sám? Vždyť obohacený uran pro své energetické reaktory dováží Švédsko, Finsko, Španělsko, Jižní Korea i USA. Proč nechává vybuchnout cvičnou hlavici na střele Šaháb 3 ve výšce 600 metrů? Konvenční výbušnina v ní žádné škody nenedělá, zato právě v takové výši vybuchla bomba nad Hirošimou.

Než odjel na Valné shromáždění OSN, Rúhání vystoupil na vojenské přehlídce v Teheránu. A první vůz přehlídky, tahač s raketami Šaháb 3, nesl nápis „Ať Izrael

přestane existovat“. V tomto světle vy-padají „civilní jaderný program“ Íránu i „ofenziva šarmu“ poněkud jinak. Připomíná to aktivity o dekádu dříve. Když byla Amerika zaměstnána v Iráku, Rúhání vyjednával s evropskými státy (Británií, Francií a Německem) tak dlouho, až Írán stačil dokončit jaderné zařízení v Isfahánu. Gold o něm píše: „Brilantně použil diplomacii tak, že umožnil pokročit jadernému programu své země a zároveň vzbudil v Západu pocit, že mu ustoupil.“

Podobně uvažuje v deníku *The Jerusalem Post* bývalý kanadský ministr spravedlnosti Irwin Cotler. Podle něj je Rúháního vstřícnost v rozporu s „nezadatelným právem na obohacování uranu“, které si pro Írán stále nárokuje.

NEJDE MI O POCHVALY

Netanjahu mluvil na Valném shromáždění OSN v podobném duchu. Nicméně jeho řeč – de facto polemika s Rúháním, přesněji řečeno interpretace jeho osobnosti jako „vlka v rouše beránčím“ – byla napadána v liberálních médiích. Tu atmosféru přibližuje známý právník Alan Dershowitz v listu

Algemeiner. Sám byl v sále, kde Netanjahu mluvil, ale... „Slyšel jsem velmi odlišný projev od toho, který popisovaly *The New York Times* i jiná média,“ líčí Dershowitz. „Nepřekvapí, že Íránci tu řeč označili za ‚paličskou‘. Zato překvapí, že *The New York Times* ji označily za agresivní, bojovnou, sarkastickou a podrážející diplomacii.“ I když Alan Dershowitz není pilířem Bibiho fanklubu, přesto cítí potřebu ho hájit. („Lidé v sále slyšeli přesvědčivý projev citující Rúháního vlastní výroky, aby doložil, že za jeho úsměvem se skrývají temnější úmysly.“) Vskutku se zdá, že ve věci Íránu a jeho hrozby panuje v Izraeli konsenzus.

Prostými slovy to doložil sám Netanjahu, když mluvil v televizní debatě novináře Charliho Rose: „Vám jde o dobré komentáře a dostanete za ně pochvalu. Já preferuju špatné ohlasy v tisku a žádné pochvaly. Odpovídám za přežití, bezpečí a životaschopnost jediného židovského státu.“

ZBYNĚK PETRÁČEK

POKLAD ŽIDA MEIRA ...a další události

/Vybráno z českého tisku/

Většina českých médií široce referovala o návštěvě prezidenta Miloše Zemana v Izraeli. Pozornost a řadu negativních i pozitivních reakcí vyvolaly jeho návrhy na přestěhování českého vyslanectví z Tel Avivu do Jeruzaléma nebo návrh,

aby palestinské uprchlíky přijaly a integrovaly bohaté arabské státy, například Saúdská Arábie. Izrael označil Zeman za ostrov demokracie a technologického tygra. ■ Horácké noviny (1. 10.) referují o nové knize bývalého třebíčského městského architekta Lubora Hrzána, který popisuje, jak se podařilo zachránit zdejší židovskou čtvrť, dnes zapsanou na seznamu památek UNESCO. „Kniha zahrnuje historii od 70. let, kdy tu panovala demoliční konjunktura. Tehdy v Třebíči mizely nejen jednotlivé cenné historické domy, ale i celé ulice a čtvrti. Podobný osud čekal i místní židovskou čtvrť. To, že se tak nestalo, je vlastně malý zázrak,“ říká autor v otištěném rozhovoru. ■ Muzeum Mladoboleslavska otevřelo v sobotu 5. října výstavu *Poklady Mladoboleslavska*. „Na své si určitě přijdou milovníci numizmatiky – vystavíme poklad Žida Meira – soubor 184 mincí, osobního pečetiidla s hebrejským nápisem, dvou přezek a tři knoflíků, loňský Dušičkový poklad nalezený u Bělé pod Bezdězem i zlatou minci císaře Lea,“ píše Boleslavský deník (5. 10.) ■ Deník.cz informuje (8. 10.), že německý Ústav Fritze Bauera ve Frankfurtu nad Mohanem zpřístupnil audioarchiv, který obsahuje stovky hodin svědectví o nacistických zločinech v koncentračním táboře v Osvětimi. Ústav už před deseti lety publikoval

písemné přepisy svědectví z procesu s válečnými zločinci z poloviny 60. let minulého století. Nyní je možné si je vyslechnout on-line v původní podobě. Ústav Fritze Bauera vznikl ve Frankfurtu v roce 1995 jako první německé

komplexní studijní a dokumentační středisko nacistických zločinů proti Židům. Úkolem ústavu je výzkum dějin holokaustu a důsledků nacistické vyhlazovací politiky. Středisko nese jméno bývalého hesenského generálního prokurátora Fritze Bauera, který v minulosti inicioval ve Frankfurtu řadu procesů s nacistickými zločinci. ■ „Řada filmových projekcí, koncertů a besed doprovodí Dny židovské kultury, které v Olomouci začínají dnes a potrvají do 18. října. Přehlídku otevře výstava s názvem *Svět před katastrofou – Krakovští Židé mezi světovými válkami*, která představí na černobílých fotografiích střípky každodenního života židovské komunity v Krakově. Z šedesáti tisíc krakovských Židů přežilo holokaust jen asi dva tisíce lidí. Dny židovské kultury pořádá šestým rokem olomoucké divadlo hudby spolu s Muzeem umění, Židovskou obcí Olomouc a Centrem judaistických studií.“ (Lidové noviny 9. 10.) ■ „Budapešť je secesní město a troufám

si tvrdit, že je secesní tak nějak nepřetržitě. Když se vám totiž poštěstí dostat se dovnitř domů, zíráte, že se ve spoustě z nich dochovalo původní zábradlí, dveře, vitráže oken i dlaždice. A to se tu po celé roky normálně žilo a žije. Ma-

ďaři totiž měli kliku, že tu vyvlastňování nenabralo takové grády jako v Čechách. I proto zdejší židovská čtvrť, která by si zasloužila celý článek, není turistickým skanzenem. Turisté se tu mísí se stálými obyvateli a není výjimkou narazit na muže v židovských úborech a s pejzy. Žije to zde i díky velkému množství barů, kaváren, nálevení a cukráren všech cenových relací. Obrovským zážitkem je pak největší evropská synagoga na ulici Dohány, do níž se vejdou až tři tisíce věřících a odráží byzantsko-maurský styl oblíbený kolem roku 1850. Nedávno ji stát s přispěním soukromých mecenášů nechal zrekonstruovat za víc než čtyřicet milionů dolarů,“ dělí se o své dojmy se čtenářkami listu Žena a móda Denisa Prošková (9. 10.). ■ Zajímavé rozuzlení má dva roky starý případ advokáta Petra Kočího, který při obhajobě klientky obviněné z podpory neonacismu namítl podjatost znalce kvůli jeho údajně židovskému původu. Advokátní komora mu po dvouletém kárném řízení udělila 100tisícovou pokutu, nikoli však za protizhidskou námitku, ale za nerespektování stavovských pravidel. Kočí obhajoval ultrapravicovou aktivistku Lucii Šlégrovou, která ve svém projevu na demonstraci v roce 2010 dvakrát užila spojení „národní socialismus“. Soudní znalec Michal Mazel dospěl k závěru, že propagovala německý nacismus. Advokát proti němu vznesl námitku, spočívající v tom, že soudní znalec má možná židovské předky, což

dokládal rozbořem jeho jména, a mohl by být zaujatý. Mazel, který se stal terčem útoků českých neonacistů, krátce poté znaleckou praxi ukončil a věnuje se dále advokacii (Novinky.cz, 15. 10.).

/tp/, ilustrace Jiří Stach

Kalendárium

Stalo se to v české literatuře málokdy, možná že nikdy. Zcela neznámý, nenápadný správce depozitáře v západočeském zámku Kynžvart napsal ve svých čtyřiceti letech knihu, která z něj udělala jednoho z nejznámějších a nejuznávanějších spisovatelů Evropy 60. let minulého století. Byla to navíc jeho prvotina, autor ji napsal ve čtyřiceti letech (Ladislav Fuks se narodil se před 90 lety 24. 4. 1923 v Praze), psal ji česky a navíc měla židovské téma. Vyšla poprvé právě před **50 lety** (a poté nejméně ve 13 vydáních) pod názvem *Pan Theodor Mundstock*.

Brzy po osvobození začala vycházet díla židovských autorů, která vznikla v exilu nebo doma před deportací, v ilegálních úkrytech, v terezínském ghettu apod.: publikovali F. Langer, P. Eisner, V. Fischl, J. Weil, E. Hostovský aj., posmrtně vyšla poslední díla Karla Poláčka, soubor básní a překladů Hanuše Bonna, svou složitou cestou ke čtenářům vstoupilo do českých dějin výjimečné dílo Jiřího Ortena, především jeho verše a deníky aj. Byly vydány sborníky k počtě zemřelých: O. Fischera, Alfréda Fuchse, Gustava Schorsche, vyšla první monografie Richarda Weinaera apod. Objevily se i práce autorů neznámých. Ti přicházeli většinou s texty zaznamenávajícími bezprostřední zážitky šoa: podávali první literární zprávy o transportech, o Terezíně a dalších koncentračních táborech, o plynových komorách a pochodech smrti. Z mnoha knih této bezprostřední svědecké literatury za zvláštní zmínku stojí *Židovská tragédie. Dějství poslední* (Kolín 1947), vzpomínky Richarda Federa na osud vyvražděné židovské komunity v Kolíně, jejímž byl rabinem, vzpomínky překladatelky Anny Auředníčkové *Tři léta v Terezíně* (Praha 1945) a expresivní reportážní prózy Františka R. Krause z koncentračních táborů. Literární objev představovala próza Oty B. Krause *Země bez boha* (Praha 1948) srovnatelná s díly Prima Leviho a Elieho Wiesela. O rok později vyšlo jedno ze stěžejních děl poválečné české literatury *Život s hvězdou* Jiřího Weila

Další významnější díla na židovské téma u nás mohla vycházet až od konce 50. let. Nepochybně to souviselo se zhoršením vztahu SSSR ke Státu Izrael, s antisemitskými procesy a náladami v zemích

tzv. mírového tábora. Novou vlnu „koncentračnícké literatury“ předznamenal roku 1956 prozaik Norbert Frýd románem *Krabice živých*, o dva roky později vstoupil do české literatury prozaik Arnošt Lustig, jehož povídkové soubory *Noc a naděje* (1958) a *Démanty noci* (1959) naznačily spisovatelovo utkvělé téma – úděl dítěte a mladého člověka za holokaustu, a spolu s prózou *Modlitba pro Kateřinu Horvitzovou* představovaly vrchol jeho tvorby.

Z řady dalších autorů neměl žádný Lustigův výjimečný talent, některá díla však stojí za zaznamenání: román překladatele a publicisty Františka Kafky o českých Židech v ložském ghettu *Krutá léta* (1963), dvě prózy Josefa Bora: románová kronika terezínského ghetta *Opuštěná panenka* (1961) a novela *Terezínské rekviem* (1963), povídky Ludvíka Aškenazyho, dvě dětské knihy Jana Martince (vl. jm. Martina Reacha, 1915 Praha–1995 Praha) o útěku malého chlapce před rasovou perzekucí do Palestiny, a především baladická novela Ladislava Grosmana o arizaci *Obchod na korze* (1965), která se stala předlohou pro stejnojmenný oscarový film Jána Kadára a Elmara Klose.

Od počátku 60. let lze sledovat také v české společnosti zvýšený zájem o židovskou problematiku a o židovský úděl za druhé světové války. V roce 1962 píše československý emigrant v Anglii Rudolf Vrba vzpomínkový thriller, který se o více než třicet let později stal v Čechách bestsellerem pod názvem *Utekl jsem z Osvětimi*. V české próze v té době vznikají pozoruhodná díla: vynikající novela Hany Bělohorské o židovském lékaři za protektorátu *Bez krásy bez límce* (1962), povídky Josefa Škvoreckého *Sedmíramenný svícen* (1964), prózy B. Hrabala *Legenda o krásné Julince*, L. Fukse *Mí černovlasí bratři* (1964) a samozřejmě *Pan Theodor Mundstock*: historie prostého pražského Žida, který se (na pokraji schizofrenie) snaží marně zachránit před transportem. Literární kritici si později často kladli otázku, jak je možné, že se Fuks, jako nežidovský spisovatel, dokázal tak vžít do pocitů židovské menšiny a věnovat tomuto tématu značnou část svého díla. Možnou odpovědí je pocit sounáležitosti s tragédií tohoto národa, ale také úzkost z ohrožení, kterou po celý život on sám pocítoval v důsledku své sexuální orientace. To už je však, stejně jako Fuksův další literární vývoj, jiná historie. /tp/

DRUHÁ REPUBLIKA A ŽIDÉ

(dokončení ze str. 9)

PhDr. Petr Bednařík (FSV UK a AV ČR). Pro svou studii analyzoval listy *Venkov*, *Večer*, *Národní listy*, *Národní politika*, *Polední list*, *Rudé právo*, *Lidové noviny* atd. Konstatoval, že ihned po Mnichovu nastala ve většině zmíněných tiskovin propagace všeho českého, od umělců až po názvy kin (z Fénixu se tak stal Blánilík a z Alfy Aleš). Již 13. října 1938 při premiéře *Prodané nevěsty* v režii Hanuše Theina protestovala část orchestru proti tomu, aby se Thein (jakožto Žid) objevil na plakátě. V měsících, které následovaly po Mnichovu, psali publicisté většinou v duchu „jsme jako loď na rozbouřeném moři a ne pro každého na ní je místo“. Hojně se psalo o příliš vysokém zastoupení Židů v hospodářském a kulturním životě a nutnosti „numeru clausu“, profesní organizace začaly vylučovat Židy. Deníky *Rudé právo*, *Národní osvobození* a *Právo lidu* se snaží antisemitské tendence kritizovat. *Lidové noviny* a *České slovo* se k židovskému problému nevyjadřují, jako by neexistoval, což dr. Bednařík připisuje faktu, že majitel *LN* J. Stránský byl sám židovského původu.

Z dalších příspěvků zmiňme studii o historikovi Evženu Steinovi (PhDr. Michal Topor), analýzu toho, jak na období druhé republiky reagoval židovský tisk v Palestině (Mgr. Zbyněk Tarant) a samozřejmě úvodní přednášku doc. Blanky Soukupové (FHS UK) *Židovské reflexe druhé republiky*, v nichž je toto období vnímáno „jako počátek perzekuce Židů, završené v protektorátu“. Na druhé straně trochu rozpačitě působil příspěvek Mgr. Olgy Zitové (FF UK), pojednávající o konci týdeníku *Selbstwehr* a příliš úzce soustředěný na několik posledních čísel tohoto periodika.

Možná je škoda, že na konferenci nezazněl také příspěvek, mapující v onom rozpadu židovského života ostrůvky svobody, tj. činnost těch, kdo dobové atmosféře nepodlehli a svým židovským spoluobčanům nabídli pomoc ve formě zaměstnání, falešných dokumentů, nabídky publikování atd. Příští mezinárodní konference bude věnována tématu historicky vzdálenějšímu, ale přece jen optimističtějšímu: židovské renesanční Praze a jejímu ohlasu v legendách a literatuře. (am)

AMOS OZ**Scény z venkovského života**

■ Znepokojivý portrét izraelské venkovské komunity, který předkládá ve své poslední knize Amos Oz, se zadře čtenáři pod kůži hned v prvním příběhu podivné návštěvy u místního rodáka Arjeho Celnika. Kdo je muž, který Arjeho přesvědčuje, že se má zbavit své staré matky a dům výhodně prodat? Jaký původ mají záhadné zvuky ozývající se zpod domu bývalého politiky Kedema? A kam zmizela starostova manželka poté, co manželovi zanechala vzkaz, aby se o ni nebál? Cyklus místem i postavami propojených povídek upoutá výstižným obrazem lidské samoty a nejistoty, traumat dnešní izraelské společnosti i místně navozenou atmosférou.

Vydalo nakladatelství Paseka v Praze roku 2013. Z hebrejštiny přeložila Lenka Bukovská. 128 stran, dop. cena 168 Kč.

Knihy Žalmů/Sefer tehilim

■ Nakladatelství Garamond vydává dvojjazyčnou verzi knih žalmů v poetickém českém překladu Viktora Fischla. Hebrejsko-český zrcadlový text doprovází na každé straně pod čarou výběr z Rašihových komentářů. Výběr komentářů je veden s ohledem na jejich náboženský smysl, pomínuty byly Rašihovy komentáře dobové či lingvistické povahy.

Vydalo nakl. Garamond v Praze roku 2013. Českou verzi přeložil Viktor Fischl, Rašihovy komentáře vybrali a z hebrejštiny přeložili Ivan Kohout a Jan David Reitschlager. 416 stran, dop. cena 498 Kč.

TIMOTHY SNYDER**Krvavé země****Evropa mezi Hitlerem a Stalinem**

■ Mezi dvěma říšemi, Hitlerovou a Stalinovou, se nacházejí krvavé země. Necelá dvě desetiletí stačila, aby zde v důsledku politiky dvou vůdců zahynulo čtrnáct milionů lidí. Povědomí o událostech třicátých a čtyřicátých let na území dnešního Polska, Ukrajiny, Běloruska a pobaltských států sice sílí, stále jsou to však jednotlivé události: ukrajinský hladomor po stalinské kolektivizaci, Katyň nebo tzv. konečné řešení židovské otázky. Široký záběr Timothyho Snydera je v dějinách daného území novinkou. Sled katastrof, které se tudy prohnaly, nelze vysvětlit na základě jednotlivosti ani dějin jednotlivých národů, nýbrž jedině ze zvláštního postavení těchto zemí v Evropě, z jeho historických příčin, z motivů dvou totalitních ideologií, ze záměrů a metod dvou diktátorů a jejich vzájemných souvislostí. *Krvavé země* jsou tak první syntetickou monografií, která postihuje v celku souhrn těchto nešťastných okolností, jejímž důsledkem byla největší demografická a humanitární ka-

KNIHY VÝSTAVY UDÁLOSTI

Amos Oz. Foto Karel Cudlín, 2010.

tastrofa, jakou kdy člověk v lidských dějinách způsobil. Autor získal roku 2013 Cenu Hannah Arendtové.

Vydalo nakl. Prostor v Praze roku 2013. Z angličtiny přeložila Petruška Šustrová. 496 stran, dop. cena 487 Kč.

CENA FRANZE KAFKY PRO AMOSE OZE

■ V květnu 2013 zvolila mezinárodní odborná porota na svém zasedání v sídle Společnosti Franze Kafky v pořadí třináctého nositele literární Ceny Franze Kafky. Získal ji izraelský spisovatel Amos Oz (nar. 1939 v Jeruzalémě). Mezinárodní literární Cenu Franze Kafky uděluje Společnost Franze Kafky od roku 2001. Jejimi dosavadními nositeli jsou Philip Roth, Ivan Klíma, Péter Nádas, Elfriede Jelinek, Harold Pinter, Haruki Murakami, Yves Bonnefoy, Arnošt Lustig, Peter Handke, Václav Havel, John Banville; loni ji získala Daniela Hodrová.

V porotě letos pracovali Petr Demetz, André Derval, Marianne Gruber, Oldřich Král, Kurt Krolop, Marcel Reich-Ranicki, Lorenzo Silva, Jiří Stránský a Hans Dieter Zimmermann. Volili mezi dvanácti osobnostmi současného literárního světa.

Amos Oz je předním izraelským spisovatelem, esejistou a publicistou. V roce 1965 mu vyšla první sbírka povídek (*Arcot hatan*, č. *Země šakalů*) a od té doby publikuje novou knihu téměř každý rok. Česky vyšel nejdříve román v dopisech *Černá skříňka* (1993) a dále výběr z esejů a publicistiky *Mír láska a kompromis* (1997), román *Fima* (1998), příběh pro dospívající čtenáře *Panter ve sklepě* (1999), dvě novely *Až do smrti* (2002), román *Můj Michael* (2005), eseje *Jak vyléčit fanatika* (2006), autobiografická próza *Příběh o lásce a tmě* (2009) a čerstvě *Scény z venkovského života*.

Amos Oz přijel v říjnu do Prahy, aby uvedl český překlad knihy *Scény z venkovského života* a cenu osobně převzal v Brožíkově síni Staroměstské radnice. O jeho díle jsme v *Rch* již několikrát psali (viz 1/2010 ad.), rozhovor s autorem viz *Rch* 5/2003.

PRAVDA A LEŽ.**FIMOVÁNÍ V GHETTU TEREZÍN 1942–1945**

■ Výstava v Galerii Roberta Guttmanna v Praze (U Staré školy 3, Praha 1) zprostředkovává výsledky mnohaletého výzkumu v České republice i zahraničí a mapuje historii vzniku dvou filmů, které nacisté vytvořili v ghettu. Vůbec poprvé se veřejnosti představuje montáž z filmových výstřížků z roku 1942, které vězni ukryli v ghettu a které se podařilo identifikovat v Národním filmovém archivu v roce 2004, i dosud nepublikované fotografie, jež byly tajně pořízeny během filmování v letech 1944–1945. Návštěvníci mohou dále zhlédnout záběry z dokumentace průběhu natáčení v roce 1942, uložené ve Filmotece narodowej ve Varšavě, jakož i oba dochované fragmenty druhého terezínského filmu, které se nacházejí v Národním filmovém archivu a v památníku Jad vašem v Jeruzalémě. Unikátní filmové záběry a fotografie dále doplňují písemné a obrazové dokumenty dosud publikované jen v odborném tisku. Kurátorkami výstavy jsou Eva Strusková a Jana Šplíchalová. Současně s expozicí vychází stejnojmenné DVD, které vedle odborných komentářů obsahuje vybrané filmové záběry, edici nejdůležitějších dokumentů a obrazových materiálů a kalendárium, které mj. zachycuje i osudy filmů a jejich fragmentů po roce 1945.

K tématu viz text v minulém čísle *Rch* a rozhovor s dr. Struskovou na str. 6–8 tohoto čísla.

■ Výstava potrvá do **23. 2. 2014** a je otevřena denně kromě sobot a židovských svátků od 9 do 16.30 a konají se k ní doprovodné akce: v listopadu to je **14. 11.** od 16.30 komentovaná prohlídka s autorkami; v prosinci se prohlídka koná **30. 12.** od 16.00. Výstava rovněž figuruje jako téma večerního pořadu Oddělení pro vzdělávání a kulturu ŽMP – setkání a diskuse s kurátorkami výstavy by se za moderace Petra Broda mělo uskutečnit **18. prosince** od 18.00.

PREMIÉRA**NESNESITELNÝCH SVATEB**

■ V listopadu (25. 11.) má v pražském Divadle na Vinohradech premiéra hra izraelského dramatika Hanocha Levina *Nesnesitelné svatby*.

Hanoch Levin (1943–1999) napsal 56 her a kabaretních scénářů a touto inscenací je poprvé uveden do české kultury. Nesnesitelné svatby vznikly v roce 1975, odehrávají na telavaském předměstí a rozehrávají životní příběhy mužů, kteří se bojí dospět, a současně touží mít postavení a respekt, a žen.

Režie: Juraj Daák, hrají: A. Elsnerová, L. Malkina, L. Juříčková, P. Rychlý ad.

ŽIDOVSKÁ OBEC PRAHA (Maiselova 18, Praha 1, velký sál)

Svátky světél

■ Dovolujeme si vás pozvat na zahájení svátků světél do Jeruzalémské synagogy ve středu **27. listopadu** od 16.00 v Jeruzalémské synagoze (Jeruzalémská 7, Praha 1). Odpoledne uvede Milan Hein, chanukové písně zazpívají děti z divadla Feigele pod vedením Vidy Neuwirthové, na varhany zahraje Václav Petr, požehnání pronese a první svíci zapálí rabín David Peter.

Chanuka s Jaroslavem Ježkem

■ V **sobotu 30. listopadu** od 19.30 se ve velkém sále Židovské radnice (Maiselova 18, Praha 1) koná tradiční chanuková oslava, letos pod názvem *Chanuka s Jaroslavem Ježkem*.

Vstupenky (za 120 Kč a 60 Kč k sezení a 50 Kč k stání) jsou v prodeji od 11. 11. v pokladně ŽOP.

Chanuka pro děti

■ Srdečně všechny zveme na chanukovou oslavu pro děti. Koná se **1. prosince** od 15 hodin ve velkém sále Židovské radnice. Můžete se těšit na divadlo Feigele, klauna, malování na obličej, bublináře a spoustu veselých her a dobrot.

Chanukový koncert orchestru z Haify

■ V pondělí **2. prosince** od 17.00 zveme na chanukový koncert dechového orchestru mladých z Yuval centra v Haifě. Koná se ve velkém sále Židovské radnice. Vstup volný.

Káva o čtvrté

■ Ve čtvrtek **7. listopadu** v 15.30 uvítáme MUDr. **Petera Pótheho**, psychiatra, psychologa a psychoterapeuta, který promluví na téma „Temná zákoutí dětské duše“.

■ Ve středu **13. listopadu** v 15.30 mezi nás přijde MUDr. **Petr Sucharda**, CSc., primář 3. interní kliniky VFN & 1. LF UK, vědecký sekretář České obezitologické společnosti, který pohovoří o obezitě. Připravil a moderuje Honza Neubauer.

Podvečer Yvonne Přenosilové

■ V úterý **12. listopadu** od 15.00 zavítá na obec vzácný host: houslový virtuóz **Jaroslav Svěcený**.

ODDĚLENÍ PRO VZDĚLÁVÁNÍ A KULTURU ŽMP V PRAZE

(Maiselova 5, P 1, 3. patro)

■ Není-li uvedeno jinak, začínají pořady v 18.00 a vstupné na ně činí 30 Kč.

■ 4. 11.: *Jeruzalém, město tří náboženství: křesťanství*. Přednáška Jana Neubauera za doprovodu bohatého obrazového materiálu.

KULTURNÍ POŘADY

Chanuka s Jaroslavem Ježkem. Výřez z pozvánky.

■ 6. 11.: *Budování státu bez antisemitismu? Český antisemitismus mezi monarchií a republikou*. Historik Michal Frankl z ŽMP představí projekt, na němž pracuje společně s Miloslavem Szabó

■ 11. 11.: *Královské Vinohrady: hledání stop židovské přítomnosti v „nejčestějším z českých měst“*. O historiky z výzkumu, překvapivé výsledky i dosavadní bílá místa dokumentačního projektu MČ Praha 2 a ŽMP zaměřeného na nejlidnatější židovskou obec předválečného Československa se s vámi podělí dokumentarista Martin Šmok.

■ 12. 11.: *Judaismus a nová média*. O roli nových médií v judaismu budou diskutovat odbornice na židovské vzdělávání Gafna Váňová a specialista na nová média Miloš Čermák z Fakulty sociálních věd UK. Moderuje redaktor měsíčníku *Maskil* P. Kuča.

■ 13. 11.: *Reichenberg und seine jüdischen Bürger (Liberec a jeho židovští občané)*. Přednáška Isy Engelmann, která se dlouhodobě zabývá kulturním, společenským a ekonomickým přínosem židovských obyvatel severních Čech i jejich válečnými osudy. V němčině s tlumočením do češtiny.

■ 18. 11.: *Papežství a židé v letech 1800–1939*. Přednáška historika Rudolfa Vévoďy (ÚSTR) o vztahu papežů k Židům a judaismu na počátku moderní doby od napoleonských válek do konce pontifikátu papeže Pia XI. (1922–1939).

■ 20. 11.: *Yehezkiel Landau (1713–1793): Between Tradition and Modernity*. Přednáška Louise Hecht z Univerzity Palackého v Olomouci pořádaná k třístému výročí narození výjimečného pražského rabína, který dokázal odpovídat na výzvy reforem Marie Terezie a Josefa II., ale i na napětí mezi jednotlivými proudy v rámci židovské komunity. V angličtině bez tlumočení do češtiny.

■ 25. 11.: *Židovský architektonický utopismus v diaspoře*. Jak vypadá „šetl“ jako ur-

banistický a politický program? Přednáška z cyklu o židovské architektuře, v níž Daniel Ziss představí architektonický jazyk spojený s židovskými snahami o kolonialismus v Latinské Americe či velkými budovatelskými snahami na Sibiři (Birobidžan).

■ 26. 11.: *Girš Lekkert*. V cyklu němých ruských filmů s židovskou tematikou uvidíte expresionisticky pojaté drama režiséra Grigorije Rošala (1928) založené na reálných faktech: člen radikální židovské strany Bund švec Hirš Lekkert spáchá neúspěšný atentát na vilniuského gubernátora Victora von Wahl, za který byl popraven. Úvodní slovo pronese Pavel Straka z Památníku Tereziín. České titulky.

■ **Nedělní program pro děti a jejich rodiče**: 10. 11. od 14.00: *Lviček Arje se učí hebrejskou abecedu*. Arjeho učitelka vám dá sešit a brko a naučí vás hebrejsky se podepsat a napsat krátkou větu. Prohlídka: Starý židovský hřbitov. Jednotné vstupné 50 Kč.

■ Výstava v prostorách OVK: *Tady se to nemůže stát*. Do 28. 11. (po–čt 10–15, pá 10–12, během programů a po domluvě).

ODDĚLENÍ PRO VZDĚLÁVÁNÍ A KULTURU ŽMP V BRNĚ

(tř. Kpt. Jaroše 3, Brno)

■ Není-li uvedeno jinak, začínají pořady v 18.00 a vstupné na ně činí 30 Kč.

■ 5. 11.: *Archa paměti*. Kniha stejného názvu je věnována více než stoletým dějinám Židovského muzea v Praze. Její autorka Mgr. Magda Veselská, která publikaci představí, se v ní opírá o rozsáhlý výzkum v českých i zahraničních archivech.

■ 7. 11.: *Judaismus a ženy v Izraeli*. Přednáška PhDr. Marcely Zoufalé, Ph.D. vychází z její stejnojmenné knihy, která se snaží přiblížit dnešní realitu židovského státu.

■ 10. 11. ve 14.00: *Simchat Tóra*. Nedělní dílna, v rámci níž si každý vyrobí a vyzdobí svou „Tóru“. Pro rodiče s dětmi od 5 let.

■ 14. 11.: *Přátelství navzdory Hitlerovi*. Judita Matyášová představí svou stejnojmennou knihu, v níž mapuje osudy asi 80 dětí, kterým se na podzim roku 1939 podařilo uniknout do Dánska.

■ 19. 11.: *Pane řediteli, ve vsí skromnosti...* Místopředseda brněnské židovské obce Ing. Pavel Fried si na besedu pozval Leo Pavláta, ředitele Židovského muzea v Praze.

■ 21. 11.: *Nová synagoga v Holešově*. Přednáška Mgr. Jana Machaly, holešovského historika, spoluautora a kurátora výstavy *70 let od zničení Nové synagogy v Holešově*. Zazní základní informace o židovské komunitě v Holešově na konci 19. století a o budově Nové synagogy a jejím autorovi Jakobu Gartnerovi (1861–1921). Výstavu můžete navštívit v sále OVK ŽMP po celý listopad. Vstup volný.

LAUDEROVY ŠKOLY V PRAZE

■ **Den otevřeného vyučování:** Přijďte se učit s žáky a studenty Lauderových škol! Srdečně zveme na tradiční den otevřeného vyučování, který se koná **28. listopadu** od 8.30 do 18 hodin. Přijďte si prohlédnout školu a zúčastnit se některé z vyučovacích hodin. Podrobný rozvrh s probíranými tématy najdete na adrese www.lauder.cz.

■ **Čtenářské koutky:** Vážení rodiče a přátelé školy, rádi bychom na chodbách školy zřídili čtenářské koutky vybavené knihovničkou s knihami a sedacími pytlí. Pokud můžete a chcete tento záměr podpořit, uvítáme jakýkoli finanční či knižní dar. Případně příspěvky, prosím, předejte Gabriele Kučerové v sekretariátu školy. V případě zájmu o bližší informace, napište, prosím, na adresu: skola@lauder.cz ip

RAFAEL INSTITUT: GENERACE POTĚ

■ Milí přátelé, dovolte nám, abychom vás přizvaly opět k účasti na generační tematické a zážitkové skupině „Generace poté“. Rafael Institut tímto navazuje na mnoho svých projektů zaměřených na problematiku rodin i jednotlivců po holocaustu až do současnosti, kterými se již dlouhá léta zabývá.

Každý z nás, z druhé nebo z třetí či čtvrté generace po šoa, se potřeboval a mnohdy ještě potřebuje vyrovnat s příběhem svého židovského předka nebo předků a dobrým způsobem je integrovat do svého života. Chceme tedy přizvat ke sdílení těchto pocitů v tematické zážitkové skupině zájemce z židovských obcí i spolků, ale i další zájemce, kteří zůstávají zatím neutrální nebo „skrytí“.

Zvláště obohacující a užitečná může být tato skupina pro pracovníky v pomáhajících profesích s židovskými kořeny (pracující v pedagogické, zdravotní či sociální oblasti), kteří s přeživšími a dalšími generacemi pracují. Také však i pro etnology, novináře a další profese, které s touto problematikou přímo či nepřímo souvisejí.

První setkání, jímž vás budou provázet klinická psycholožka a psychoterapeutka Michaela Hapalová a psycholožka a psychoterapeutka Gabriela Dymešová, se koná **7. 11.** v 17.00 v prostorách Rafael Institutu (vedle Jeruzalémské synagogy, Jeruzalémská ul. 7, P 1). Počet členů ve skupině: 8 až cca 20; délka jednoho skupinového setkání: 2x 1,5 hodiny jednou za 6 týdnů. Finanční příspěvek činí 150 Kč za jedno setkání. Zájem o účast a případné dotazy směřujte na adresu gabriela.dymesova@centrum.cz, micha.hapalova@gmail.com, údaje naleznete též na www.rafaelinstitut.cz.

Za Rafael Institut se na setkání těší *Michaela Hapalová, Gabriela Dymešová*

VÝZVY ZPRÁVY

INZERCE

PODÍLEJTE SE NA MICVĚ Z NEJDŮLEŽITĚJŠÍCH

■ První povinností každé židovské obce je zřídit si vlastní pohřebiště (tato povinnost má dokonce přednost i před vybudováním synagogy). Na Novém židovském hřbitově (NŽH) se nachází mnoho hrobů, které nemají žádný náhrobek nebo je náhrobek ve velmi špatném stavu. Často se stává, že zemře někdo, kdo již nemá příbuzné nebo má pouze vzdálené příbuzné v zahraničí. Není tu nikdo, kdo by se postaral o micvu nechat postavit náhrobek či ho udržovat.

Chevra kadiša se proto rozhodla zlepšit stávající situaci a pomoci při osazování náhrobků a také přispět na údržbu poničených hrobů. Rádi bychom do této aktivity zapojili nejen členy Chevra kadiša, ale také ostatní členy naší obce, kterým není osud hřbitova lhostejný. Čím více finančních prostředků vybereme, tím více náhrobků budeme moci osadit. Cena jednoho náhrobku činí přibližně 6500 Kč. Vítány jsou dary v jakékoliv výši. Možné je také vybrat si jeden určitý hrob a uhradit osazení celého náhrobku či údržbu konkrétního hrobu.

Své dary můžete zasílat na bankovní účet č.: 230495897/0300 vedený u Poštovní spořitelny, a.s. Do poznámky napište, prosím, heslo „náhrobky“.

Chevra kadiša by také chtěla vytvořit skupinu dobrovolníků, kteří by byli ochotni pomoci s údržbou NŽH v případě akutního problému, jako je víchice, silné sněžení apod. V případě zájmu nás laskavě kontaktujte na e-mailu pehorak@gmail.com nebo telefonicky 734 796 200 nebo 731 624 543. Děkujeme. Chevra kadiša ČR

HIDDEN CHILD – UKRÝVANÉ DÍTĚ

■ Srdečně zveme své členy na slavnostní členskou schůzi u příležitosti 20. výročí od založení Hch spojenou s volbami nového vedení naší organizace, která se bude konat v pátek **15. listopadu** od 9.30 hodin.

Sejdeme se v zasedací síni Židovské radnice ve 3. patře v Maiselově ul. 18 v Praze 1, která bude přístupná od 8.30, tak, abychom mohli v klidu zaznamenat prezenci, předání upomínkového dárku a rozšířeného vydání časopisu *Menora*,

dále provést změny v evidenci a zajistit výdej lístků na oběd a další. Bude možné zaplatit členské příspěvky.

Připravili jsme zajímavý program, poskytneme řadu informací. Po slavnostním obědě v odpoledních hodinách zajišťujeme hromadnou návštěvu galerie Rudolfa Guttmana, výstavy *Pravda a lež*, jejímž obsahem jsou dokumentární dobové filmy o koncentračním táboře v Terezíně. Těšíme se na setkání.

Václav Choděra, předseda výboru Hch

WIZO

■ Milé členky, naše listopadová schůze se koná dne **20. 11.** od 15.00 v Maiselově ulici, výbor se tentokrát nesejde. ek

SAŽ: PŘEDNÁŠKA DR. M. HESE

■ Spolek akademiků Židů zve na přednášku dr. Milana Hese: *Svědectví pamětníka – holocaust mezi dějinami, pamětí a výukou, tedy jak učit, co byl holocaust*. Autor vyučuje dějepis na středních školách, přednáší o něm, je autorem knih k tématu. Po přednášce uspořádáme debatu. Koná se **28. 11.** v 17.30 v Maiselově ulici 18, Praha 1, 3. patro. jf

PODĚKOVÁNÍ

Židovský hřbitov v Novém Bydžově

■ K novému židovskému hřbitovu v Novém Bydžově máme velice osobní vztah: Je tam pohřben pradědeček a prababička, před válkou náš dědeček. Po válce potom už jen maminka, jako jediná. Na náhrobní desce jsou připsána jména blízkých příbuzných, kteří zahynuli v koncentračních táborech.

Hřbitov po válce postupně pustnul, už se na něm zřejmě příliš nepohřbívá; mezi hroby a povelými náhrobky rostly divoce javory a zapouštěly kořeny podél hrobů i do nich. Bylo nám tam pokaždé, na tak neutěšeném místě, moc smutno.

Začátkem září jsme vešly do hřbitova a ocitly se uprostřed zázraku: Žádné javory, hroby ve vzorném pořádku, náhrobky, které povalily i jinak zničily polomy či vandalismus, narovnané, popřípadě i slepené. Je tu vidět velký kus práce.

Chtěly bychom touto cestou poděkovat pracovníkům SBH Matana za péči, kterou věnuje starým památným místům.

Hana Dvořáková a Věra Trnková,
členky ŽO Praha

HLEDÁM INFORMACE

■ Hledám informace o osudu Karolíny Dubové (Eichenbaumové), roz. Freund (matka Hedvika a otec Hugo) a jejího syna Tomáše, nar. 1935 v Praze. Do roku 1944 žili v Žilíně, potom byli deportováni přes Sereď do Terezína. Po osvobození údajně žili v Praze a emigrovali. Kontakt: +421 903 191 183.

ŽNO BRATISLAVA

V **novembri** blahoželáme našim členom: pani Mgr. Mária Ascherová – 71 rokov; pani Helena Baginová – 103 rokov; pani Ing. Rozália Becková – 86 rokov; pán Juraj Eckstein – 86 rokov; pani Anna Hilvertová – 70 rokov; pán Dr. Tibor Kedar-Kardoš – 80 rokov; pán Peter Keleti – 75 rokov; pani Agneša Križková – 76 rokov; pán Ing. Juraj Mencer – 77 rokov; pani Magdaléna Nágelová – 93 rokov; pani Orliková Erika – 76 rokov; pán Boris Rintel – 60 rokov; pán Ing. Vojtech Schragge – 60 rokov; pán Peter Smékal – 76 rokov; pani Mária Tepperová – 75 rokov, a pán Ivan Višňovský – 65 rokov. Želáme im všetko najlepšie, veľa zdravia a pohody

Ad mea veesrim šana!

Úmrtia:

So zármutkom oznamujeme, že naše rady opustili: pani Magdaléna Šeborová vo veku 73 rokov a pán Alexander Hauska vo veku 89 rokov.

Zichronam livracha.

BANSKÁ BYSTRICA

Srdečne blahoželáme našim členom, ktorí v mesiaci **november** slávia sviatok svojich narodenín: pani Darina Kartalová, nar. 13.11. – 63 rokov; pani Judita Suchánová, nar. 14.11. – 67 rokov, a pani Johanna Ambróšová, nar. 23.11. – 81 rokov.

Ad mea veesrim šana!

ŽO BRNO

V **listopadu** oslavujú narodeniny tito členové našej obce: pani Petra Bauerová, nar. 18.11. – 32 let; pani Karin Czernayová, nar. 16.11. – 50 let; pani Erika Fišová, nar. 26.11. – 83 let; pan Pavel Fröhlich, nar. 6.11. – 50 let; pani Anna Hanusová, nar. 26.11. – 83 let; pani Hana Kurfürstová, nar. 8.11. – 80 let; pani Dita Längsten, nar. 21.11. – 34 let; pan Vladimír Látal, nar. 21.11. – 52 let; pan Martin Mayer, nar. 3.11. – 32 let; pan Jan Pelíšek, nar. 2.11. – 31 let; pani Alexandra Strnadová, nar. 10.11. – 64 let, a pani Eva Zikmundová, nar. 7.11. – 56 let. Vše nejlepší, hlavně dobré zdraví, přeje celá obec.

Ad mea veesrim šana!

ŽO DĚČÍN

V **listopadu** oslavujú narodeniny tito naši členové: pan Viktor Tyrpak, nar. 19.11. – 26 let; pani Andrea Klímová, nar. 20.11. – 32 let; pan Jan David Reitschläger, nar. 24.11. – 40 let; pani Viktoria Francisco, nar. 8.11. – 47 let; slečna Lucie Nachtigalová ml., nar. 24.11. – 19

**ZPRÁVY
Z OBCÍ**

let, a pani Daniela Hromádková, nar. 24.11. – 45 let.

Ad mea veesrim šana!

ŽO KARLOVY VARY

V **listopadu** oslaví své narodeniny pan Josef Fischer, nar. 16.11. – 65 let.

Ad mea veesrim šana!

ŽNO KOŠICE

V **novembri** oslavujú: pán MUDr. Valter Bauer, nar. 9.11. – 84 rokov; pani Marika Gömöriová, nar. 22.11 – 89 rokov; pán Tomáš Jakubovič, nar. 11.11. – 62 rokov; pani Miriam Jedlovská, nar. 6.11. – 78 rokov; pani Edita Nováková, nar. 27.11. – 87 rokov; pán Herman Weinberger, nar. 18.11. – 86 rokov, a pán Jiří Weisz, nar. 7.11. – 67 rokov. Blahoželáme a prajeme všetko najlepšie.

Ad mea veesrim šana!

ŽO OLOMOUC

V **listopadu** oslaví jubileum člen naší obce pan Robert Götzlinger, nar. 5.11. – 71 let.

Ad mea veesrim šana!

ŽO OSTRAVA

V **listopadu** blahopřejeme: pani Jiřina Garajová, nar. 29. 11. – 72 let; pan Ing. Petr Madrý, nar. 5.11. – 57 let; pani Erika Markovičová, nar. 15.11. – 63 let; pan Jan Ryška, nar. 9.11. – 77 let, a pan Jiří Wurzel, nar. 22.11. – 84 let.

Ad mea veesrim šana!

ŽO PLZEŇ

V **listopadu** oslaví narodeniny: pani Tehila Bednářová, nar. 17.11. – 31 let; pani Sylva Hájková, nar. 22.11. – 47 let; pani Ricarda Dominga Vogelová, nar. 1.11. – 32 let; pani Hana Jančíková, nar. 19.11. – 81 let; pani Věra Uhlová, nar. 21.11. – 60 let; pan Ing. Petr Loužil, nar. 23.11. – 78 let; pani MUDr. Marie Mastná, nar. 16.11. – 63 let, a pan Libor Vojtěch, nar. 22.11. – 24 let. Všem našim jubilantům

přejeme hodně zdraví, štěstí a osobní spokojenosti.

Ad mea veesrim šana!

ŽO PRAHA

V **listopadu** oslavují narodeniny: pani Hana Franklová, nar. 29.11. – 83 let; pani Bohumila Havránková, nar. 17.11. – 86 let; pani Helga Hošková, nar. 10.11. – 84 let; pani Eva Chotovinská, nar. 22.11. – 80 let, pani Luisa Matoušková, nar. 25.11. – 83 let; pan Jiří Munk, nar. 2.11. – 81 let; pani Zuzana Nadjarová, nar. 10.11. – 89 let; pan Mark Polevoj, nar. 16.11. – 81 let; pan Tomáš Radil, nar. 8.11. – 83 let; pan Jindřich Ročovský, nar. 12.11. – 83 let; pan Arpád Rosenfeld, nar. 17.11. – 86 let; pan Vilém Karel Solar, nar. 27.11. – 87 let; pani Ella Šimková, nar. 10.11. – 96 let, a pani Renata Zábrowská, nar. 29.11. – 81 let.

Ad mea veesrim šana!

Úmrtí:

Dne 6. 10. zemřela pani Helena Kovaničová ve věku 89 let.

Dne 14. 10. zemřela pani Eva Samková ve věku 86 let.

Dne 19. 10. zemřela pani Stella Löblová ve věku 88 let. Se zesnulou jsme se rozloučili 23. 10. na NŽH v Praze.

Dne 22. 10. zemřela pani Žofie Růžičková ve věku 92 let. Se zesnulou jsme se rozloučili v obřadní síni NŽH v Praze.

Zichronan livracha.

ŽNO PREŠOV

V mesiaci **november** sa životného jubilea dožívajú: pani Agi Fränklová, nar. 16.11. – 67 rokov, a pán MUDr. Martin Hrehorčák, nar. 29.11. – 42 rokov.

Ad mea veesrim šana!

ŽO TEPLICE

V **listopadu** oslavujú narodeniny: pani Jana Urbanová, nar. 10.11. – 76 let, a pani Lenka Čapková, nar. 4.11. – 35 let. Vše nejlepší, hlavně dobré zdraví, přeje celá teplická obec.

Ad mea veesrim šana!

Úmrtí:

Dne 6. 9. 2013 zemřela pani Erna Chaloupková ve věku 86 let.

Zichrona livracha.

ŽO ÚSTÍ NAD LABEM

Srdečně blahopřejeme pani Pavle Schopfové a pani Miladě Narwové, které oslaví své narodeniny v měsíci **listopadu**. Pani Pavle Schopfové a její narodené dcerce Sofii přejeme hodně zdraví a radosti.

Ad mea veesrim šana!

VARŠAVA: NOVÉ CENTRUM

V centru Varšavy bylo koncem října otevřeno nové moderní židovské centrum. Prostor bývalé kavárny je určen k tomu, aby se tu scházeli Židé všech směrů a proudů. Nájem financují Americký židovský distribuční výbor (JDC), Taubeho nadace a Koretova nadace. V novém centru budou probíhat nejrůznější přednášky a programy, včetně výuky vaření, hlídání dětí, divadelních kurzů a knižního klubu. Zájem je velký, předběžně se registrovalo na 900 zájemců.

RONALD LAUDER V LITVĚ

Předseda Světového židovského kongresu Ronald Lauder navštívil v říjnu litevský Vilnius. Ocenil fakt, že zdejší parlament schválil v prvním čtení zákon o legalizaci rituální porážky a loni přijal zákon o restituci majetku uloupeného židovským obcím během 2. světové války. Ve Vilniusu se zúčastnil shromáždění připomínajícího sedmdesáté výročí nacistické likvidace ghetta, setkal se s litevským premiérem, navštívil židovskou obec, školu a školku.

BEZ NOBELA, ALE S LEGIÍ

Ačkoli osmdesátiletý americký židovský autor Philip Roth by si dle mnohých Nobelovu cenu za literaturu určitě zasloužil, ani letos ji nedostal. Nicméně ho potěšili alespoň Francouzi: ministr zahraničí Laurent Fabius mu v New Yorku předal nejvyšší francouzské vyznamenání komandéra Čestné legie. „Francie vám vrácí, co jste vy dal jí,“ řekl přitom autorovi. Roth ovšem řadu ocenění dostal již v Americe: dvě národní knižní ceny, dvě národní ceny kritiků, Pulitzerovu cenu a tři PEN/Faulknerovy ceny.

VÍDEŇSKÝ PROJEKT

Od 23. října tohoto roku do 8. května roku příštího se vídni koná program připomínající průběh holokaustu v Rakousku. Se-stává ze tří částí: archivního výzkumu; umění a vzdělávání o holokaustu. Z výzkumné části vzejde antologie jmen všech rakouských občanů, které nacionálně socialistický režim v letech 1938–1945 zavraždil. Umělecká část spočívá v tom, že se výsledky archivního výzkumu „předvedou“, že se paměť na zavražděné zpřítomní v uměleckých instalacích ve vídeňských ulicích. V rámci vzdělávací části pak proběhne řada přednášek, seminářů a tematických vycházek městem po místech, kde se tragédie odehrávaly.

ZPRÁVY ZE SVĚTA

Kantorova busta na oslavách v Římě. Foto T. K. Bližší údaje naleznete na adrese www.theviennaproject.org.

KANTOR ŠEDESÁTILETÝ

Prezident Evropského židovského kongresu Moše V. Kantor oslavil počátkem října své 60. narozeniny. Kantor, který žije v Londýně, si pro tuto příležitost pronajal slavné římské filmové ateliéry Cinecittà, kde uspořádal velkolepou podívanou. Několik set hostů z celého světa se tak ocitlo ve starověkém Římě, kterému mj. vědila i obří busta oslavence (viz foto).

PRIEBKEHO POHŘEB

Jak uvádí Židovský tiskový a informační servis (www.ztis.cz), 11. 10. zemřel v Římě ve věku 100 let nacista Erich Priebke, od roku 1998 držený v domácím vězení za účast na masakru 335 italských civilistů. Původně mělo být jeho tělo převezeno do Argentiny, aby mohl být pohřben vedle své manželky. Argentina to však rozhodně zamítla. Proti tomu, aby se jeho pohřeb konal v Římě, se postavila řada italských osobností. Starosta Říma Ignazio Marino jeho pohřeb ve městě zakázal. Vrchní římský rabín Riccardo Pacifici navrhl, aby byl převezzen do rodného Německa a zpopelněn. „Byl by zpopel-

něn mrtvý, na rozdíl od milionů dětí, které byly vhozeny do pecí živé,“ uvedl rabín. Priebkovým přáním bylo, aby měl katolický pohřeb, Vatikán to však katolickým kněžím zakázal. Pohřeb se pak rozhodl vést kněz sekty Kněžské bratrstvo svatého Pia X., která se od katolické církve odtrhla po druhém vatikánském koncilu. Místo a čas konání pohřbu bude utajeno, aby se jeho hrob nestal poutním místem neonacistů.

ZEMŘEL RABÍN OVADJA JOSEF

Dne 7. října zemřel ve věku 93 let v Jeruzalémě rabín Ovadja Josef, zakladatel sefardské ortodoxní strany Šas. Téhož dne se v jeruzalémské čtvrti Sanhedria konal pohřeb, jehož se zúčastnilo na 800 tisíc lidí; byl to největší pohřeb v izraelských dějinách.

Rabín O. Josef se narodil roku 1920 v Iráku, rodiče odešli do Palestiny, když byly synovi čtyři roky. Byl známý jako vynikající znalec Tóry, v letech 1973–1983 působil jako sefardský vrchní rabín země. Roku 1984 založil stranu Šas, jež se stala hlavní platformou sefardských Izraelců (pobožných, ale částečně i sekulárních), a tedy velmi vlivnou stranou. S výjimkou čtyř let byl Šas vždy členem všech vládních koalic. Letos se vrchním sefardským rabínem stal jeho syn Jicchak. Ačkoli byl uznáván jako učenec a za zásluhy o zlepšení života sefardských Židů v Izraeli, ne všichni Izraelci byli jeho příznivci: řada lidí ho kritizovala jako fundamentalistu, jeho straně vytýkala korupci a některé jeho výroky týkající se holokaustu vzbudily pobouření. (am)

רוש חודש ירחון חדש
ROŠ CHODEŠ

Vydává Federace židovských obcí v ČR, Maiselova 18, 110 01 Praha 1, IČO: 00438341, www.fzo.cz Redakce a administrace: Izraelská 1, 130 00 Praha 3, telefon/fax 226 235 217(8), e-mail: roschodes@sefer.cz. Redakce: Jiří Daniček, Tomáš Pěkný, Alice Marxová, (šéfredaktorka). Sekretariát a výtvarná spolupráce: Anna Tomášková. Vychází měsíčně, nevyžádané rukopisy se nevracejí. Číslo indexu 47 680. Distribuci pro předplatitele provádí v zastoupení vydavatele společnost Česká pošta a. s. Objednávky na bezplatné infolinie České pošty 800 300 302 nebo 954 302 007(16), písemně na adrese: Česká pošta, s. p. oddělení periodického tisku Olšanská 38/9 225 99 Praha 3, e-mail: postabo_prstc@cpost.cz. Předplatné pro Slovensko MAGNET press, Slovakia s. r. o. P.O. Box 169, 830 00 Bratislava, tel.: 00421-2-67201931-33, fax: 00421-2-67201910 (20, 30), e-mail: predplatne@press.sk. Předplatné do zahraničí vyřizuje administrace Roš chodeš. MKČR E922, ISSN 121074 68. Toto číslo vychází 1. 11. 2013.

Cena 20 Kč (0,90 €)